

חקירת יכולת — תפקיד ראש ההוצאה לפועל בזירת ההתמודדות בין הזוכה לחייב

דוד בר-אופיר* ומאיר גלבוז**

- א. מבוא
1. חקירת יכולת ותכליתה
 2. חוקי־יסוד: כבוד האדם וחירותו ועליית חשיבותה של חקירת היכולת
 3. מטרת המאמר
- ב. ראש ההוצאה לפועל כחוקר סטטוטורי אינקוויזיטורי — השוואה לתשאול על ידי רשויות חקירה
- ג. חקירת היכולת — הלכה למעשה
1. הגדרת מטרת החקירה ומהלכיה
 2. הכרת הנתונים העובדתיים של מושא החקירה
 3. שיחת פתיחה להכרת הנחקר
 4. תחילת החקירה — יצירת מסגרת של רשמיות וציות
 5. דרך הצגת השאלות — שאלות "פתוחות" או "סגורות"; שאלות המשך ושאלות הבהרה
 6. שאלות ישירות או שאלות עקיפות
 7. תשובות לשאלון המוצג לחייב
 8. איך לא לשאול
 9. סוגים של תשובות
- ד. כמה הערות על שקרים, על משקרים ועל חשיפתם
1. מהו אופיים של השקרים שמופרחים בחקירות היכולת?
- ה. חקירת יכולת כהפעלת סמכות תומכת

* סגן נשיא (בדימוס) של בית המשפט המחוזי תל-אביב, מרצה מן החוג בבית הספר למשפטים המסלול האקדמי המכללה למינהל ובפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן.

** ראש מחלקת החקירות של רשות ההגבלים העסקיים (לשעבר), מרצה מן החוג בפקולטה למשפטים של אוניברסיטת בר-אילן וכמכללת בית ברל, לשעבר סגן ראש היחידה לחקירת פשעים במשטרת ישראל.

1. בניית סמכות
 2. בניית הדמות התומכת
1. סיכום

א. מבוא

1. חקירת יכולת ותכליתה

חקירת יכולת של חייב נערכת בפני ראש ההוצאה לפועל, ומשולבים בה יסודות של חקירה ראשית¹ ושל חקירה נגדית². חקירה זו נועדה לחשוף את כוחו הכלכלי האמיתי של החייב, את הדרכים שבהן יוכל לפרוע את חובותיו ולא פחות חשוב מזה – את נקודות התורפה שבגרסתו. הבסיס הסטטוטורי לקיומן של חקירות יכולת טמון בסעיף 67(א) לחוק ההוצאה לפועל, תשכ"ז–1967 (להלן: "חוק ההוצאל"פ"). הוראתו קובעת: "ראש ההוצאה לפועל רשאי, מיזמתו או לפי בקשת הזוכה או החייב, לחקור במצבו של החייב, נכסיו, הכנסותיו וחובותיו כדי לברר את יכלתו של החייב לקיים את פסק-הדין".

בתחומיה של החקירה אפשר לחקור לא רק את החייב, אלא גם כל אדם אחר שיש בידיו מידע על משאביו הכלכליים של החייב³. ראש ההוצאה לפועל רשאי, בדרך כלל, לקבוע את כושר ההשתכרות של החייב באומדן, כאשר אין נתונים מספיקים לכך. אולם התנאי הבסיסי הוא שתיערך לחייב "חקירת יכולת נאותה"⁴ ויכולת התשלום שלו תישקל "באורח ענייני"⁵. בהמשך דברינו נשתדל להבהיר מהי "חקירת יכולת נאותה" שעל פיה אפשר לקבוע, ברמת ההוכחה הנהוגה במשפט האזרחי, את יכולתו הכלכלית האמיתית של החייב. לחקירת היכולת שתי תכליות עיקריות: האחת, להכשיר את הקרקע למתן צו תשלומים נגד החייב לפי יכולתו המוכחת, והשנייה, להשיג מידע מפורט ורחב ככל שיהיה על קיומם של נכסים מהסוג שאפשר לגבות מהם את החוב הפסוק באמצעות הליכים של עיקול ומכירה. בהיבט הדיוני נתונה בידי ראש ההוצאה לפועל סמכות לזמן גם עדים שבידיהם לספק את המידע הדרוש על נתוניו הכלכליים של החייב. ראש ההוצאה לפועל רשאי לדרוש מכל עד שמזומן לחקירה גם להביא אתו מסמכים המעידים על יכולתו הכלכלית של החייב. חקירה המתנהלת נכון וביעילות עשויה לקדם את הליכי ההוצאה לפועל משמעותית. תכליתה של חקירת היכולת מכתיבה את המדיניות הנכונה של קיומה וניהולה, ועל ראשי ההוצאה לפועל לכלכל את צעדיהם בהתאם

- 1 על חקירה ראשית ראו ' בן-אור, ' משיקר וס' לובט אומנות הפרקליטות: כיצד חושבים על ניהול משפט (תשנ"ו, כרך א) 45–88.
- 2 על חקירה נגדית ראו שם, בע' 89–155; ' לויט החקירה שכנגד (1991) 39–62.
- 3 ס' 67(ב) לחוק ההוצאל"פ.
- 4 הנשיא טירקל, בבר"ע (ב"ש) 54/95 זונדרלינג נ' הבנק הבינלאומי הראשון בע"מ (לא פורסם), דינים מחוזי כו(4) 102, בפסקה 3 לפסק הדין.
- 5 שם, שם.

לתכלית זו: (א) להורות על חשיפת רכוש מרבית של החייב; (ב) להתיר זימון עדים נוספים פרט לחייב, וחקירתם; (ג) לחייב, במידת הצורך, הצגת מסמכים רלוונטיים ככל שהם יכולים להאיר על יכולתו של החייב לשלם את חובותיו; (ד) לשים את הדגש על שאלות של משקל ולהקל בשאלות של קבילות; (ה) לבצע פעילות זהירה ומבוקרת המופנית אל צדדים שלישיים המחזיקים ברכושם של חייבים, ואשר ככלות הכול אינם מעורבים בדרך כלל במחלוקת שבין הזוכה לחייב.⁶

החקירה נוגעת לרכוש במקרקעין, במיטלטלין ובזכויות קיימות או עתידיות בארץ או בחו"ל. גם נכסים הנמצאים בחו"ל מהווים, כמובן מאליו, נושא חשוב לחקירה, כיוון שהם מצביעים על היקף יכולתו של החייב לפרוע את חובותיו. השאלה, החשובה כשלעצמה, בדבר מימושו של הרכוש הנמצא בחו"ל היא נושא לדיון אחר ואין עניינה לכאן.⁷ בתחום זה של חקירת היכולת וניהולה, חשוב מאוד שלא להיקלע להכללות ולומר כי כל החייבים הם סרבני תשלום שאינם מעוניינים לפרוע את חובם. עם זאת, יהיה זה נכון להגיד כי חלק בלתי מוגדר ובלתי ידוע של החייבים מתחמק מפירעון חובותיו אף שהוא בעל יכולת תשלום, וממילא איננו מעוניין לחשוף את משאביו הכספיים.⁸ אמנם בצדם של חייבים סרבנים ניצבים גם חייבים רבים שהם באמת חסרי יכולת, אך בכל זאת לא נמצאה הנוסחה הגואלת שתסייע לנו להבחין בין אלה לאלה.

2. חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו ועליית חשיבותה של חקירת היכולת

חוק ההוצאה לפועל נכנס לתוקפו שנים רבות לפני שנכון חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, ולפיכך לא תחול כאן פסקת ההגבלה הכלולה בסעיף 8 לחוק-היסוד⁹, אלא ההוראה של שמירת דינים בסעיף 10 לחוק זה¹⁰. הוראה זו צופה פני העבר, והיא משפיעה בהיבט החוקתי על פרשנותה של החקיקה הקודמת. העיקרון הכללי

6 זו אינה רשימה סגורה של מטלות ואפשר להוסיף עליה או לגרוע ממנה לפי העניין.

7 מכשיר לחשיפת נכסים בחו"ל הוא צו "Mareva", שהובלע בתקנה 383 לתקנות סדר הדין האזרחי, תשמ"ד-1984: (א) בית המשפט או הרשם רשאי, בכפוף להוראות סימן א', להורות למשיב להימנע, בעצמו או באמצעות אדם מטעמו, מלהוציא נכסים מרשותו או מרשות מחזיק, למכרם, לשעבדם או לשנות את מצבם או את זכויותיו בהם, אם שוכנע על בסיס ראיות מהימנות לכאורה, כי קיים חשש סביר שאי מתן הצו יכביד באופן ממשי על ביצוע פסק הדין. (ב) בתקנה זו 'נכסים' – לרבות נכסים המצויים מחוץ לתחום המדינה. הסמכות נתונה אפוא לבית המשפט לתת צו זה ולא לראש ההוצאה לפועל; דיון מקיף בצו זה ראו רע"א 4556/03 בנק סטנדרט צ'רטר – תאגיד חרץ נ' קטב, פ"ד נו(6) 1. נראה שאפשר לתת את הצו האמור בהליכי ההוצאה לפועל, אולם על הזוכה לפנות לבית המשפט המוסמך ולא אל ראש ההוצאה לפועל.

8 אין בידינו נתונים על תופעה זו, ואנו אומרים דברים אלה על יסוד ניסיון והסתכלות רבת-שנים בתחום ההוצאה לפועל מצדו של המחבר המשותף – השופט (בדימוס) דוד בר-אופיר.

9 "פגיעה בזכויות: אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו".

10 "שמירת דינים: אין בחוק-יסוד זה כדי לפגוע בתקפו של דין שהיה קיים ערב תחילתו של חוק-היסוד".

שהתגבש בהלכה הפסוקה הוא שחוק־היסוד מקרין מהוראותיו גם על חקיקה קיימת, וחקיקה זו צריכה להתפרש לפי הוראותיו. כלומר גם אם החקיקה האמורה תוסיף ותעמוד בעינה מבלי שייפגע תוקפה והיא אינה כפופה לביקורת המחמירה של פסקת ההגבלה שבסעיף 8, בכל זאת היא כפופה לפרשנות לפי ההוראות החוקתיות שבחוק־יסוד: כבוד האדם וחירותו.

פרשנות חוק ההוצל"פ על פי הוראות חוק־היסוד קיבלה ביטוי ראשון בבג"ץ 5304/92 פר"ח נ' שר המשפטים¹¹.

עד שניתן פסק הדין בבג"ץ פר"ח לא ייחסה מערכת ההוצאה לפועל חשיבות מרכזית לחקירות היכולת מהטעמים הבאים:

(א) לזוכים אין, בדרך כלל, מידע אמין ואיכותי על נתוניו הכלכליים של החייב. במקרה כזה לא ניתן להצליב את המידע ה"פנימי" שמוסר החייב עם נתונים נגדיים וחיצוניים שיש בהם כדי לאמת או לסתור את המידע שנמסר על ידיו. התוצאה הבלתי נמנעת היא שבהיעדר ראיה לסתור, יתקבלו דבריו של החייב כדברי אמת, וצו התשלומים יינתן לפי גרסתו גם אם אין זו גרסת אמת או שיש בה אמת חלקית בלבד¹².

(ב) תקנה 114 לתקנות ההוצאה לפועל, תש"ם–1979, לפי נוסחה הקודם¹³, קבעה את ההוראה הבאה:

"ראש ההוצאה לפועל רשאי לתת צו מאסר לפי סעיף 70(א) לחוק, אם עד ליום מתן הצו לא הראה החייב כי קיימת דרך אחרת לביצוע פסק הדין".

בית המשפט העליון מתח בבג"ץ פר"ח ביקורת נוקבת על הנוהג ששרר באותם ימים במערכת ההוצאה לפועל, שלפיו די היה בהגשת בקשתו של זוכה כדי להוציא צו מאסר נגד החייב; החייב לא היה עושה כל מעשה כדי להוכיח שהוא חסר יכולת כלכלית, והצו ניתן ללא בדיקת יכולתו של החייב. ראש ההוצאה לפועל נענה לבקשה כעניין שבשגרה והוציא את פקודת המאסר מבלי שהחייב התבקש להופיע ולטעון בפניו¹⁴. יתרה מזו, כעשרים שנה לפני שניתן פסק הדין בבג"ץ פר"ח מתח השופט ח' ה' כהן, בדעת מיעוט, ביקורת חריפה על הפרקטיקה של הוצאת צווי מאסר ללא חקירה מקדימה ובלא שהובררה יכולתו של החייב לפרוע את חובו¹⁵. אולם במשך שנים רבות הלכה והתפתחה שגרת עבודה של מתן צווי מאסר ללא חקירה מקדימה עד שנבלמה בבג"ץ פר"ח.

11 בג"ץ 5304/92 פר"ח נ' שר המשפטים, פ"ד מז(4) 715, 761 (להלן: בג"ץ פר"ח).

12 אחת התרומות של בג"ץ פר"ח, נועדה להמריץ את הזוכה לבצע חקירות בעצמו ולאסוף מידע על החייב, לשימוש ולשימוש ראש ההוצל"פ בעת חקירת היכולת וההחלטה על צו התשלומים.

13 ראו נוסח קודם של התקנה בבג"ץ פר"ח, לעיל הערה 11, בע' 722, וכן ס' 93 לתקנות ההוצל"פ, תשכ"ח–1968, שקדמה לה.

14 בג"ץ פר"ח, לעיל הערה 11, בע' 722.

15 ע"א 523/70 רכטמן נ' קורק, פ"ד כה(2) 542, 547.

חקירת יכולת – תפקיד ראש ההוצאה לפועל בזירת ההתמודדות בין הזוכה לחייב

בית המשפט העליון (מפיו של המשנה לנשיא מ' אלון) עמד על ההתנגשות שבין חוק ההוצל"פ לחוק-היסוד, בעניין החירות האישית של הפרט, ואמר:

"הוראות חוק ההוצאה לפועל שקדמו לתחילתו של חוק היסוד יכול אפוא שיהיו נוגדות הוראות חוק היסוד; אך מן הראוי, ככל הניתן בדרך פרשנות ראויה וסבירה, 'לעשות שלום' בין הוראות החוק הקיים לבין הוראות חוק היסוד האמור"¹⁶.

חקירת היכולת עלתה לגדולה אחרי שניתן פסק הדין בבג"ץ פר"ח. פסק דין זה נמנה עם פסקי הדין המכוננים במשפט החוקתי בישראל, הן כרמה החוקתית-כללית והן כרמה הפרטנית והמיוחדת של דיני ההוצאה לפועל. הלכותיו הביאו עמן משב רוח חדש ושינוי מהותי בסדרי העדיפויות של ההליכים הקשורים בביצוע פסקי דין. אחת ההלכות העולות מתוך פסק דין זה מונעת הוצאת צווי מאסר נגד חייבים, אלא אם כן נבדקה יכולתם לעמוד בביצוע פסק הדין שניתן נגדם. חקירת היכולת, כפי שקבע בית המשפט העליון בבג"ץ פר"ח, היא דרך המלך לכירור יכולתו של החייב למלא את פסק הדין¹⁷.

סמוך לאחר פסק דין זה צעדה ההלכה הפסוקה צעד נוסף וקבעה כי הסמכות לתת צווי עיכוב יציאה מן הארץ טעונה פרשנות הכפופה למעמד החוקתי שהוענק לחופש היציאה מן הארץ בחוק-היסוד¹⁸. מאוחר יותר קבע השופט (כתוארו אז) א' ברק, בפסק דין מהתחום הפלילי, מהן ההשלכות הפרשניות של חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו על הדין הישן. העיקרון הפרשני המחייב את בתי המשפט לתת משקל חדש ומוגבר לזכויות היסוד הקבועות בחוק-היסוד¹⁹, בבואם לקבוע את התכלית החקיקתית של דבר חקיקה ישן, חל, לדעתנו, כדבר מובן מאליו גם על המעורבים בהליכי הוצאה לפועל.

3. מטרת המאמר

במאמר זה ייעשה ניסיון לקדם ולייעל את עבודתם של ראשי ההוצאה לפועל, להוסיף לה ממד חקירתי-מקצועי ולצייד אותם בכלים שיקלו עליהם את ההבחנה בין סוגים שונים של חייבים ואת איסוף המידע על יכולתו של החייב. ננסה להשקיף על חקירת היכולת מזווית ראייה שונה מזו שהורגלנו בה עד היום, המשלבת ראייה משפטית בראייה פסיכולוגית-חקירתית. חלק ממסקנות המאמר נתמכות על ידי סקירה אמפירית מדגמית²⁰. תחילה נשווה בין סמכויות החקירה של

16 בג"ץ פר"ח, לעיל הערה 11, בע' 761.

17 שם, בע' 763-764.

18 רע"א 7208/93 וייסגלס נ' וייסגלס, פ"ד מח(4) 529.

19 בש"פ 537/95 גנימאת נ' מ"י, פ"ד מט(3) 355.

20 המאמר מבוסס, בן היתר, על עשרים וחמש תצפיות שנערכו בעת קיומן של חקירות יכולת על ידי ראשי ההוצל"פ בירושלים ובתל אביב, בפברואר-מרץ 2004 ועל שיחות עם חלק מהם. התצפיות נערכו בידיעת ראשי ההוצל"פ לאחר שהוסברה להם מטרת התצפית. צופה

ראש ההוצאה לפועל לסמכויות החקירה של רשויות אחרות. לאחר מכן ננתח את המרכיבים השונים של חקירת היכולת, תוך שימוש במחקרים פסיכולוגיים העוסקים בתחום התשאל והחקירה ותוך השוואה לשיטות חקירה המיושמות על ידי רשויות ממשל אחרות.

ב. ראש ההוצאה לפועל כחוקר סטטוטורי אינקוויזיטורי – השוואה לתשאל על ידי רשויות חקירה

הדמות המרכזית אשר תתייב במרכז מאמר זה היא דמותו של ראש ההוצאה לפועל. בסעיף 3 לחוק ההוצל"פ נקבע כי הסמכויות של ראש ההוצאה לפועל נתונות לכל שופט ולכל רשם של בית משפט השלום. זוהי הוראה מהותית-מסמיקה, שלפיה כל השופטים וכל הרשמים המכהנים בבתי משפט השלום מוסמכים לשמש מכוח כהונתם גם כראשי ההוצאה לפועל ולהפעיל סמכויות לפי חוק ההוצל"פ. ראש ההוצאה לפועל, בין שהוא שופט ובין שהוא רשם, ממלא תפקיד שהוא מנהלי ברובו ושיפוטי במיעוטו, ובדרך כלל אין בידיו כוח שיפוטי. עליו לבצע את פסק הדין ככתבו וכלשונו, ואין הוא "רשאי להרהר אחר מידת תבונתו או צדקתו"²¹. ראש ההוצאה לפועל אינו מוסמך "להציץ" מאחורי הפרגוד של פסק הדין ולחקור מה נאמר בכתב התביעה, מה חשב או לא חשב השופט בשעה שפסק מה שפסק, ומה הייתה בזמנו עמדת הצדדים וכוונותיהם²². אם טעה בית המשפט שעה שנתן את פסק הדין, כי אז היה על הצד שנפגע לפנות לערכאת ערעור. ואם עבר המועד להגשת הערעור מבלי שהוגש – יעמוד פסק הדין בעינו ויש לבצעו גם אם הוא מוטעה²³. מנקודת מוצא זו יוצא ראש ההוצאה לפועל למסע לגביית החוב, בכואו לבצע את תפקידו הסטטוטורי לפי ההוראות הכלולות בדיני ההוצאה לפועל. אנו נתרכז בתפקיד שהועיד לו המחוקק לעניין חקירה במצבו של החייב, קרי: חקירת יכולת. חקירת יכולת דומה, בחלק מהיבטיה, לתשאל²⁴ שנערך במסגרת חקירה

ישב באולם שבו התנהלה החקירה, מבלי להזדהות ומבלי להסביר לחייבים או לכאי כוחם את מטרת נוכחותו. הצופה רשם תוך כדי החקירה את מהלכה ואת הערותיו. כדי לשמור על חיסיון שמותיהם של המעורבים, נקטנו לשון זכר לכולם. המחברים מודים לראשי ההוצל"פ על שיתוף הפעולה שלהם.

21 ע"א 347/71 סנטור נ' הקונסוליה הכללית של יוון, פ"ד כו(2) 328, 332-333: "ראש ההוצאה לפועל נטול בדרך כלל כוח שיפוטי. תפקידו מינהלי [...] והכל מסכימים שעליו לבצע את פסק הדין כמות שהוא, ואין הוא רשאי להרהר אחר מידת תבונתו או צדקתו".

22 ע"א 165/50 עפשטיין נ' זילברשטיין, פ"ד ו 1201.

23 המ' 218/69 איזנברג נ' איזנברג, פ"ד כג(2) 746.

24 מקורות נוספים בנושא תשאל ראו מ' גלבוץ התשאל: כל מה שרצית לשאול ולא ידעת **כיצד** (F.E. Inbau, J.E. Reid & J.P. Buckley *Criminal Interrogation and Confession*; (1995) Baltimore, 3rd ed., J. Gardner ed., 1986); R. Milne & R. Bull *Investigative Interviewing* (Baltimore, 1986); A. Memon & R. Bull (eds.) *Handbook Psychology and Practice of the Psychology of Interviewing* (Chichester, 1999) (להלן: "*Handbook of the Psychology of Interviewing*"). הראשון דן בתשאל במסגרת משטרתית של קרבנות, עדים וחשודים, השני בתשאל של

המתנהלת על ידי רשויות סטטוטוריות ובהן: כונס הנכסים הרשמי²⁵, רשות ההגבלים העסקיים²⁶, רשות המסים²⁷ ורשות ניירות הערך²⁸. רשויות אלה עוסקות, בין השאר, בחקירה של התנהגות מסחרית-עסקית-כלכלית כאשר מתעוררים חשדות לעניין תקינותה החוקית של התנהגות זו. חקירות אלה מתנהלות בתחום הפלילי (אם כי לרוב הרשויות הללו גם סמכויות אכיפה אזרחיות), מתוך גישה מקצועית המיוחדת לתחום הכלכלי של כל רשות ורשות. החוקרים הנם מומחים בתחום החקירות ובתורת התשאול, בעלי התמקצעות נוספת ומיוחדת באותם תחומים ייחודיים, שרשויות אלה עוסקות בהם. תוכנו של התשאול משיק לכמה וכמה תחומים ובהם חשיפת נכסים בארץ ובח"ל; גילוי ההיקף הכולל של הנכסים; קביעת יכולותיהם הכלכליות של הנחקרים; חיפוש אחר היקף עסקאותיהם והכנסותיהם; אותות מרמה והיעדר תום לב בהליכותיהם של הנחקרים; חזוים שערכו עם שותפים ועם לקוחות; חשבונות סמויים וגלויים; ביצוע עסקאות כחשאי; העברת נכסים על שם דורשי טובתם ועוד. חקירת היכולת משתלבת גם היא בתחומים אלה, מכיוון שגם תכליתה בנוסחה כללית וגורפת היא חשיפת נכסים ואמצעים, שימשו לפירעון חובותיהם של חייבים. עם זאת, ההשוואה בין חקירת יכולת לבין חקירות סטטוטוריות אחרות מורה שחקירת יכולת שונה מחקירות אלה, מכיוון שהיא מתקיימת באולם בית המשפט, ובדרך כלל, לפי תצפיותינו, בדלתיים פתוחות. בידוי של ראש ההוצאה לפועל להחליט אם החקירה תתנהל בפומבי או בדלתיים סגורות²⁹. לנו נראה כי המדיניות הרצויה והנכונה היא לנהל את החקירה בדרך כלל בדלתיים סגורות, כדי לכבד את פרטיותו של החייב ושל העדים שמוזמנים להעיד. גם פתיחותו של החייב ונכונותו להשיב תשובות אמיתיות משתפרות בחקירה בדלתיים סגורות³⁰.

חשודים, ונמצא בשימוש רשויות אכיפה רבות בארצות-הברית, ושני האחרונים דנים בעיקר על תשאול עדים.

25 פקודת פשיטת הרגל [נוסח חדש], תשמ"ט-1980, במיוחד ס' 17(א)(3) (לעניין ויתור על סודיות, המהווה את הבסיס לחקירת הכונס) וס' 18 ג (סמכויות הכונס) לפקודה. מאחר שחקירת הכונס היא אזרחית ונעשית "בנעליו של החייב", כתב אישום מוגש על פי צו של בית משפט (ס' 224). ראו גם סעיפים מקבילים בחוק ההוצל"פ הדנים בויתור על סודיות – 17(א)(2) ו-17(א).

26 חוק ההגבלים העסקיים, תשמ"ח-1988, סמכויות החקירה מפורטות בס' 45 ו-46 והעברות בס' 4, 29, 42 ו-47 לחוק. החקירה היא חקירה פלילית לכל דבר ועניין, וסמכויות החוקרים דומות לסמכויות שוטר, בשינויים המתחייבים.

27 פקודת מס הכנסה [נוסח חדש]. העברות וסמכויות החוקרים העיקריות מפורטות בחלק י"א, ס' 215-227 לפקודה; פקודת המכס, העברות מפורטות בס' 207-223, וסמכויות פקדי המכס מפורטות בס' 172-199; חוק מס ערך מוסף, תשל"ו-1975: בס' 117-124 מפורטות העברות, וסמכויות החוקרים מפורטות בס' 108-109.

28 החוק העיקרי הוא חוק ניירות ערך, תשכ"ח-1968. עיקר העברות הנחקרות על רשות ניירות ערך הן עשיית שימוש במידע פנים – ס' 52 וס' 752, תרמית בקשר לניירות ערך – ס' 54 ועברות הנוגעות לדיוחים והשקיפים – ס' 53.

29 ס' 67(ג) לחוק ההוצל"פ.

30 לגבי חקירת חשודים במטרה ראו גלבוש, לעיל הערה 24, וכן ראו להלן הערות 91-92.

במשטר החוקתי אשר נשלט מכוחו של חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, חובה לנהל את הליכי ההוצאה לפועל בהשראת הוראותיו של חוק-היסוד³¹, ובהן ההוראה החוקתית המגוננת על הזכות לפרטיות³². "הגרעין החוקתי" של הזכות לפרטיות בחקירת יכולת כבר הוטמן בסעיף 67(ג) לחוק ההוצל"פ לפני למעלה משנות דור. וכעת, במשטר החוקתי אשר נשלט על ידי חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, נכון יהיה לפרש את הסעיף האמור באופן המכבד את הזכות לפרטיות, ולקיים בהתאם לכך את חקירות היכולת בדלתיים סגורות. אכן, בדרך כלל, היקף נכסיו של חייב אלמוני מן השורה ויכולתו הכלכלית לפרוע את חובותיו אינם מענייניו של הציבור, ולכן אפשר לפרוש עליו את החופה החוקתית של הגנת הפרטיות³³. אולם שונים פני הדברים כאשר מדובר באדם, וקל וחומר באיש ציבור, שהורשע במעילה בכספי ציבור, והוא נדרש בהליך אזרחי להחזיר את המלקוח הכספי שנטל לכיסו. במקרה כזה יש עניין ציבורי חשוב בהליך ההוצאה לפועל, לרבות בחקירת היכולת שלו, למרות ההגנה החוקתית הפרושה על הזכות לפרטיות³⁴.

ההבדל החשוב ביותר בין חקירה של רשויות חקירה סטטוטוריות לבין חקירת יכולת, הוא שבסמכותו של ראש ההוצאה לפועל להסיק מסקנות עובדתיות ומשפטיות מהחקירה ולתת, עם סיומה, צווים אופרטיביים כגון: צווי הבאה, צווי תשלום וצווי עיקול על נכסים. הבדל נוסף טמון במעמדו של ראש ההוצאה לפועל כחלק מהרשות השופטת: הוא כפוף לשיפוט המשמעתי שהשופטים כפופים לו³⁵, והחלטותיו נתונות לערעור בזכות או ברשות, לפי העניין, בפני בית המשפט המחוזי³⁶.

חקירה מוקדמת של מושבעים שנוהלה תוך שמירה על פרטיותם, הגיבה יותר מידע משמעותי מאשר חקירה באולם בית המשפט בנוכחות קהל ומועמדים נוספים לשמש כמושבעים: M.T. Nietzel & R.C. Dillehay "The Effects of Variations in Voir Dire Procedures in Capital Murder Trials" 6 *Law & Human Behavior* (1982) 1

31 ס' 10 לחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו.

32 שם, בס' 7: "(א) כל אדם זכאי לפרטיות ולצנעת חייו; (ב) אין נכנסים לרשות היחיד של אדם שלא בהסכמתו"; בג"ץ 2481/93 ד"ר נ' מפקד מחוז ירושלים, פ"ד מח(2) 456, 471 פורסם), תקדין עליון 2004(2) 1065.

33 'זכות הפרטיות מותחת את הקו בין הפרט לבין הכלל, בין 'האני' לבין החברה. היא משרטטת מתחם אשר בו מניחים את הפרט לנפשו, לפיתוח 'האני' שלו, בלא מעורבות של הזולת'. בג"ץ 2481/93 ד"ר נ' מפקד מחוז ירושלים, פ"ד מח(2) 456, 471.

34 ע"א 1104/00 אפל נ' חסוק, פ"ד נו(2) 607, 621: "'עניין ציבורי' ייחשב עניין שידיעתו ברבים רלוונטית להגשמת מטרה ציבורית או שיש לציבור תועלת בידיעה לגביו — אם לצורך גיבוש דעתו בעניינים ציבוריים ואם לשם שיפור אורחות חייו"; "לא פעם 'העניין הציבורי' שבפרסום עשוי לנבוע מהיותו של הפרסום נוגע לדמות ציבורית, אם כי לא תמיד די בכך (כך, למשל, כאשר הפרסום הוא בעניין הנוגע לצנעת הפרט שאין בידיעתו על-ידי הרבים כדי להביא תועלת של ממש לציבור). ברי כי לא ניתן לקבוע מראש אילו נושאים יהוו 'עניין ציבורי', והדבר ייבחן לגבי כל פרסום לגופו". שם, שם; רע"א 3614/97 אבי יצחק נ' חברת החדשות הישראלית בע"מ, פ"ד נג(1) 26, 79.

35 ס' 105א לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], תשמ"ד-1984.

36 ס' 80 לחוק ההוצל"פ.

חקירת יכולת – תפקיד ראש ההוצאה לפועל בזירת ההתמודדות בין הזוכה לחייב

יודגש כי חקירת יכולת בפני ראש ההוצאה לפועל שונה מחקירתו של עד בבית המשפט, משום שלפי לשון חוק ההוצל"פ³⁷ ולפי פרקטיקה רבת-שנים ממלא ראש ההוצאה לפועל תפקיד פעיל בחקירה, והוא "יורד לזירה" ומנהל את החקירה בעצמו. וכיוון שכך הדבר, עליו לעיין מראש בחומר הראיות – קרי: תצהיר הזוכה, שאלון שממלא החייב והמסמכים המוגשים על ידי הזוכה והחייב לפי סעיף 68 לחוק ההוצל"פ – כדי שהחקירה המנוהלת על ידו תהיה יעילה ותכליתית. דעתנו היא, כי להבדיל משופט אדברסרי, שאינו יורד ל"זירת ההתגוששות" שבין בעלי הדין, ממלא ראש ההוצאה לפועל תפקיד אינקוויזיטורי ראשון במעלה ובחשיבות, וייתכן שמוזותי ראייה זו הוא יוצא דופן בנוף המשפטי בישראל. על ראש ההוצאה לפועל למלא תפקיד פעיל בכל שלביה של חקירת היכולת, החל בתכנון מהלכיה הראשונים³⁸ וכלה בחקירה פעילה של החייב ושל העדים. ראש ההוצאה לפועל אינו גורם אובייקטיבי שדן ופוסק במחלוקת מהותית בין יריבים. חוק ההוצל"פ הטיל עליו חובה לקדם את פירעון חובותיהם של החייבים, בכפוף לדין ולהוראות החוקתיות, ולכן עליו להפשיל את שרוליו, לעמוד במרכז העניינים ולהפעיל באופן נמרץ ודינמי את סמכויותיו החוקיות. נוסף ונאמר כי גם אם החקירה מבוצעת בעיקרה על ידי בא כוחו של הזוכה – בכל זאת נתונה בידי ראש ההוצאה לפועל סמכות יתרונית (פריבילגית) של ניהול החקירה וניתובה בכל שלביה.

ג. חקירת היכולת – הלכה למעשה

חקירת יכולת, כמו תשאל של עדים וחשודים על ידי רשויות אכיפה שונות וכמו חקירה של עד בבית המשפט, היא תהליך אינטראקטיבי בין השואל (ראש ההוצל"פ או ב"כ הזוכה) ובין הנחקר – החייב. תהליך זה, המתחיל בנקודת המפגש בין השניים, מתקדם על פי השאלות שמציג ראש ההוצל"פ לחייב ועל פי קצב הפקת המידע מפיו של האחרון, עד שראש ההוצל"פ מחליט שקיבל את המידע הנחוץ לו להחלטתו על צו התשלומים או על החלטה אחרת לביצוע פסק הדין. עם זאת, ככל תהליך של אינטראקציה בין בני אדם, הוא אינו תהליך של התקדמות רציפה וישירה. לעתים צריך השואל לשאול שאלות עקיפות ולעתים לחזור לנושאים שעלו תוך כדי החקירה, אך לא מוצו, מסיבות שונות. בפרק זה נתאר את מהלכי חקירת היכולת, כפי שהתבטאו בחקירות שנוהלו על ידי ראשי ההוצל"פ, תוך ניסיון להבנות את תהליך החקירה על שלביו השונים. עם זאת, יצוין כי תהליך של חקירה הוא תהליך רציף, אשר השלבים בו אינם מנותקים זה מזה.

37 ס' 67(א) לחוק ההוצל"פ: "ראש ההוצל"פ רשאי, מיזמתו או לפי בקשת הזוכה או החייב, לחקור במצבו של החייב".

38 קרי: עיון בחומר כתוב, בתיקים קודמים של אותו חייב, מידע שהופק ממאגרי מידע, עיון בתצהירי הצדדים ובחומר שהמציאו, אם הוגשו וכיוצא בזה.

1. הגדרת מטרת החקירה ומהלכה

חקירת יכולת אינה מתחילה בעת כניסתו של החייב לאולמו של ראש ההוצאה לפועל, אלא בשלבים מקדימים, שהראשון בהם הוא הגדרת המטרה של חקירת היכולת. הגדרת המטרה חשובה לתכנונה של כל חקירה על פי דין, כדי שתתנהל בדרך יעילה ועניינית ותביא למרב התוצאות, תוך חיסכון בזמן, בהוצאות ובהליכים.³⁹

הגדרת המטרה המיוחדת של חקירת היכולת נובעת מההגדרה הכללית של תכלית פעולותיה של מערכת ההוצאה לפועל⁴⁰, כלומר חקירת מצבו הכלכלי של החייב והתחקות אחר נכסיו וחובותיו כדי לברר את יכולתו לקיים את פסק הדין, כמפורט בסעיף 67(א) לחוק ההוצל"פ. במילים אחרות: "חקירת יכולת לא נועדה רק להכשיר את הקרקע למתן צו תשלומים נגד החייב, אלא גם כדי להשיג [תוך כדי תשאול] את המידע הדרוש על קיומם של נכסים כלשהם, שאפשר לגבות באמצעותם את החוב הפסוק"⁴¹. אפשר אפוא לומר כי חקירת יכולת מהווה אמצעי חשוב לאיסוף נתונים על נכסיו השונים של החייב המסוים, כדי לתת צו תשלומים או צווים אחרים, לשם גבייה יעילה ומהירה של החוב⁴². אפשר וצריך להוסיף גם מטרות אחרות כגון גילוי נכסים ומקורות הכנסה שהוסתרו מעיני הנושים וחשיפת הוצאות מיותרות ומוגזמות שהחייב הוציא במקום להחזיר את חובותיו⁴³. הגדרת המטרה של חקירת יכולת צריכה להתאים לאופיו הדינמי של הליך זה. הוא איננו קופא על מקומו, אלא מתקדם משאלה לשאלה ומגילוי לגילוי. ועל כן לעתים

39 על תכנון חקירה בכלל ועל תכנון תשאול נחקרים, בפרט על הגדרת מטרת התשאול, ראו: H. Edelhertz et al. *The Investigation of White Collar Crime: A Manual for Law Enforcement* (Washington DC, 1977) 154-161; L. Warnick "The Investigation of Fraud" *Complex Commercial Fraud — Proceedings of a conference held 20-23 August 1991* (Canberra, P.N. Grabosky ed., 1992) 97

40 תפקידה הסטטוטורי של מערכת ההוצל"פ הוא להפוך את פסק הדין ממסמך משפטי-עיוני הקובע זכויות וחובות, לנכס כלכלי המניב פרות. תכלית הפעולות של ההוצל"פ לא נקבעה בחוק אלא בהלכה הפסוקה: חוק ההוצל"פ נועד בעיקרו להעמיד לרשות הציבור מנגנון, שבאמצעותו יוכל זוכה לממש את פסקי הדין שניתנו לטובתו על ידי בתי המשפט נגד החייב. המנגנון הזה חייב להיות יעיל ובעל יכולת אכיפה, וכן להעמיד במקום הראשון את הזוכה. עם זאת, ברור שהמתחוקק אינו יכול להתעלם מחייב שבאמת מתקשה לפרוע את תוכו בגלל מצבו הסוציאלי, והפעלת מנגנון הגבייה הטובה הזוכה אינה מתכוונת להפוך את החייב לחסר כול ולנטל על החברה — ע"א 711/84 בנק דיסקונט נ' פישמן, פ"ד מא(1) 369 (להלן: עניין דיסקונט). כמו כל נוסחת תכלית זוהי נוסחה כללית ורחבה, וצריך לפרשה בכל מקרה לפי נסיבותיו.

41 ד' בר-אופיר הוצאה לפועל — הליכים והלכות (מהדורה שישית, 2005, כרך א) 313; רע"א 4905/98 גמזו נ' ישעיהו, פ"ד נה(3) 360, 374 (להלן: עניין גמזו).

42 כפי שנקבע בבג"ץ פר"ח, לעיל הערה 11, בע' 750.

43 כך, לדוגמה, נהג ראש הוצל"פ, שקבע לעצמו מראש כמטרה להגדיל את גובה התשלומים של החייב, על ידי מיקוד השאלות שהפנה לחייב על הוצאותיו ועל אפשרויותיו להקטין. בצורה זו, הצליח ראש ההוצל"פ לשכנע את החייב להקטין את הוצאותיו וכך להגדיל בכסום זהה את התשלומים לזוכה.

מתעורר צורך לשנות את הגדרת המטרה או להוסיף עליה תוך כדי החקירה, שכן הגדרה נוקשה מדי לא תתאים למציאות ועלולה להביא לטעויות ולהחמצת העיקר. בבסיס ההחלטות של ראשי ההוצאה לפועל טמונים שיקולים שונים המוגבלים בהוראות הדין ובעקרונות החוקתיים שבחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. כל השיקולים האלה חוסים בצל המטרה העיקרית של חוק ההוצאה לפועל ושל המערכת שהוקמה לשם אכיפתו. חקירת יכולת נמנית עם הכלים המשפטיים שנועדו להשיג תכלית זו. כלומר המטרה נמצאת כל הזמן ברקע הדברים, ועליה ללוות את ראש ההוצאה לפועל כחלק מהותי מעיסוקו ומהגישה המקצועית שלו. הגדרת המטרה מכוונת את ראש ההוצאה לפועל לתכנון נכון של החקירה, לניתוב השאלות כלפי החייב ולניסוחן בצורה נכונה ובהתאם לנסיבות המיוחדות של כל חקירה. מאחר שאנו עוסקים בחקירה על ידי ראש ההוצאה לפועל ולא בעדות רגילה בבית משפט, על ראש ההוצאה לפועל לקבוע מראש את הטקטיקה של החקירה על פי המידע והמסמכים הקיימים: מתי להציג את המסמכים או המידע בפני החייב-הנחקר, האם בתחילת החקירה ולפני הצגת השאלות לחייב, או אולי בהמשכה, כלומר אחרי הצגת כל השאלות או חלקן. התשובה לכך תלויה בכמה משתנים כגון: האם החייב יודע כי המסמכים מצויים בידי ראש ההוצאה לפועל; האם הם תואמים את המידע שמסר החייב עד כה; האם החייב הצהיר על מקורות ההכנסה שעליהם ניתן ללמוד מהמסמכים; האם גילה החייב את המסמכים מרצונו; והאם תוכן המסמכים ניתן לפרשנויות שונות. תשובה שלילית לשאלות אלה מכוונת את ראש ההוצאה לפועל להציג בפני החייב את המסמכים רק אחרי שנשאל על תוכנם, מבלי להביא לידיעתו את עובדת קיומם בידי ראש ההוצאה לפועל או הזוכה. דרך זו תאפשר לראש ההוצאה לפועל להתרשם ממהימנותו של החייב תוך כדי החקירה, והרי התרשמות זו חשובה מאוד בתהליך קבלת ההחלטה הסופית.

2. הכרת הנתונים העובדתיים של מושא החקירה

נמנה להלן כמה מן התנאים המוקדמים להצלחת החקירה (בנוסף להגדרת המטרה): הכרת חומר החקירה, תיקים קודמים של אותו חייב, דיונים קודמים באותו תיק, מסמכים לסוגיהם השונים שהופקו ממאגרי מידע או ממקורות אחרים וצווים שניתנו נגד החייב כהליכים קודמים. בהכרת חומר החקירה טמונים יתרונות רבים בצד החסרונות הנובעים מאי-התמצאות בחומר הרלוונטי. להלן נמנה בכמה נתונים שנצפו מתוך החקירות:

- (א) חוסר התמצאות בחומר החקירה עלול להביא לאבדן אחד הכלים החשובים בחקירה מעין זו – הסמכות הרשמית של ראש ההוצאה לפועל. חשיבותה הרבה של הסמכות הרשמית לחקירה היא בעצם קיומה בעיקר בתחילת החקירה. אך אם בהמשך החקירה או הדיון, אינה מגובה בסמכות מקצועית, סופה שהיא אוכדת.
- (ב) חייב, המבין כי החוקר שמולו איננו מתמצא בחומר הרלוונטי, ייטה "להציף" אותו בנתונים לא אמינים מבלי שהחוקר יבחין בכך.

(ג) הכרת החומר מאפשרת תגובה מיידית לדברי החייב בחקירה, ומונעת ממנו להסתיר עובדות שאפשר ללמוד עליהן מהחומר הידוע והגלוי.

(ד) הכרת החומר מאפשרת גילוי מהיר של סתירות ופרכות בדברי החייב, כמו גם ייזום שאלות נוספות הנובעות מתוך החומר וטעונות בירור ותגובה.

(ה) עיון בחומר ולימודו תוך כדי החקירה קוטע את רצף החקירה והופך אותה לחסרת ערך. חוקר שאיננו בקיא מראש בנתונים המונחים בפניו לא יוכל להתמודד עם חייב ערני ומתחכם שיש לו נכסים אולם איננו מעוניין לחשוף את מקורותיו הכספיים.

(ו) עיון בלתי פוסק בחומר החקירה, תוך כדי החקירה, מחייב הפסקות לא קצרות בין השאלות ומאפשר לחייב "פסק זמן" לתכנן תשובותיו. אלה אינן ספונטניות, ועל כן מהימנותן נמוכה. אף כי בחקירות אחדות ניכר שנעשה מאמץ ללמוד את החומר הקיים לפני תחילת החקירה⁴⁴, בחלק אחר של החקירות שבהן לא התכוננו החוקרים – לא הצליחו ראשי ההוצאה לפועל להתרשם נכונה מהחייב⁴⁵.

(ז) ולעומת זה, הכרת הנתונים העובדתיים יוצרת רושם של מקצועיות ורצינות, ומרתיעה את החייב מלמסור נתונים לא נכונים. היא אף מאפשרת לראש ההוצאה לפועל להגיב בעת מתן תשובה שאינה תואמת את החומר שבידו. אמנם ראשי ההוצאה לפועל עמוסים מאוד, אולם רצוי וחשוב שהם ילמדו את כל החומר הרלוונטי ויכירו אותו לפני תחילת החקירה⁴⁶. הפגנת עמדה מקצועית מבוססת לא רק על ההיבט העובדתי של המקרה המיוחד, אלא על ההיבט החוקי של הנתונים

44 אחת מחקירות היכולת נערכה על ידי ראש ההוצל"פ, שלא אליו זומן החייב אלא הופנה אליו מאחר שהרשם שאליו זומן היה עמוס מאוד. הרשם שקיבל את החייב ביקש ממנו להציג בפניו את כל המסמכים שהביא אתו, ולהמתין מחוץ לאולם עד שיקרא לו. בינתיים למד ראש ההוצל"פ את תוכנו של התיק מתוך המערכת הממוחשבת ומתוך המסמכים שהציג החייב. ניכר היה בחקירת היכולת כי החייב חש שראש ההוצל"פ בקיא היטב בחומר החקירה, וניסיונותיו של החייב לטעון כי אין בידו אמצעים מספיקים לעמוד בצו התשלומים עלו בתוהו. תוצאתה של חקירה זו הייתה הגדלת שיעור התשלומים בהסכמת החייב עצמו.

45 בתחילת אחת החקירות, טען החייב שאין לו תיקים נוספים בהוצל"פ, ומכיוון שראש ההוצל"פ לא ידע שיש לחייב תיקים נוספים, הוא לא עימת אותו עם עובדה זו שהתבררה מאוחר יותר כלא נכונה, ולא שאל אותו על הסתירה. במהלך חקירה אחרת קרא ראש ההוצל"פ את החומר הקיים במערכת הממוחשבת על המקרה שנדון בפניו. הוא לא צפה בחייב בעת שהשיב לשאלות, וכנראה, עקב מגבלות בחלוקת הקשב האנושי, הקשבתו לדברי החייב הייתה חלקית. במספר מחקרים נמצא כי משך הזמן בין הצגת שאלה למתן תשובה ארוך יותר כאשר התשובה שקרית. כדי לאתר "פסקי זמן" כאלה, על החוקר לרכז את מלא הקשב שלו בנחקר בעת הזו. T.L. Seymour et al. "Using Response Time Measures to Assess 'Guilty Knowledge'" 85 *J. of Applied Psychology* (2000) 30; J.J. Walczyk et al. "Cognitive Mechanisms Underlying Lying to Questions: Response Time as a Cue to Deception" 17 *Applied Cognitive Psychology* (2003) 755

46 בחלק מהמקרים למד ראש ההוצל"פ את החומר במהלך הדיון, תוך כדי הצגת השאלות בפני החייב ובזמן שהלה משיב להן. פרקטיקה זו, בנוסף להשאת רושם של חוסר בקיאות, אינה מאפשרת לראש ההוצל"פ להקשיב לתשובות ולצפות בהתנהגותו של החייב בעת מתן התשובות.

הכלליים הקשורים בכלכלת משפחה ובית, החזקת רכב וכדומה. ככל שראש ההוצאה לפועל יתפס כמקצועי יותר, כך יימנע החייב מלהציג נתונים כוזבים על הוצאותיו והגבר המוטיבציה שלו למסור את המידע המלא. מקצועיותו של ראש ההוצאה לפועל מומחשת גם בעמידה על סתירות ושקרים מבלי להניח להם לעבור ללא התייחסות, בבדיקת טענות החייב על גובה הכנסותיו והוצאותיו תוך השוואה לנתונים מבוססים ורשמיים לאומדן הוצאות, בנוסף להתחשבות בנתונים האישיים של כל חייב.⁴⁷

3. שיחת פתיחה להכרת הנחקר

אחת הפרקטיקות המסייעות ביותר לחקירה היא הכרת הנחקר עצמו. היכרות זו נעשית מתוך החומר הכתוב שבפני ראש ההוצאה לפועל, ובעיקר מתוך דבריו של החייב במהלך חקירת היכולת. הכרת החייב היא תנאי ליצירת תקשורת יעילה בין החוקר לבינו. כדי להכיר את החייב פרט לנתונים הפורמליים שבמערכת הממוחשבת, רצוי להקדים לחקירה שיחה אישית אתו.⁴⁸ שיחה זו מאפשרת היכרות בלתי אמצעית מתוך התרשמות אישית.⁴⁹ מטרתה לנסות לאתר דפוסים התנהגותיים בעת אמירת אמת, הימצאות בלחץ או אמירת שקרים.⁵⁰ חשוב גם יסוד ההקשבה. בני אדם רוצים שיקשיבו להם, ועל כן להקשבה יש פונקציה חשובה הן ביצירת הקשר עם הדובר והן בתחושתו כי "יש לו עם מי לדבר". ההקשבה, להבדיל משמיעה, תורמת במידה משמעותית לנכונותו של הדובר לספר את האמת.⁵¹ הניסיון המעשי מצביע על כך שהשיחה המקדימה, כמו גם ההקשבה המתלווה לה, וההיכרות עם

47 כך לדוגמה השתמשו ראשי ההוצל"פ שונים באומדנים שונים על הוצאות משקי בית, ללא כל אחידות. אין ספק שעל מערכת ההוצל"פ לספק, בנושא זה, אומדנים נכונים ומעודכנים שקיימים במערכות אחרות.

48 אנו ערים לעובדה שמספר מאגרי המידע שיש בידם לספק מידע אובייקטיבי על החייב ושעומדים לרשות ההוצל"פ, הוא קטן ורצוי לפעול לכך שתהיה לראש ההוצל"פ גישה ישירה ומהירה למאגרים כאלה. אולם עובדה זו אין בה כדי להפחית מהצורך להכיר את הנחקר בשיחה מקדימה. נהפוך הוא, היא מגבירה את החשיבות של שיחה כזו.

49 על אף חשיבותה של ההתרשמות האישית, יש להתייחס אליה במידה מסוימת של ביקורת, מכיוון שמחקרים שונים מצביעים על מוגבלותה של התרשמות זו כדרך להסיק אם דובר מסוים משקר או דובר אמת. במחקרים אלה נמצא שגם אנשי מקצוע בתחום אכיפת החוק ובתחום הטיפול הנפשי, ביניהם חוקרי משטרה ר-FBI, בודקי פוליגרף, שופטים, פסיכיאטרים ואחרים נכשלו בזיהוי שקרנים לאחר שצפו בסרטי וידאו, שבהם הוצגו אנשים שחלקם היו דוברי אמת וחלקם דוברי שקר. ראו למשל: P. Ekman & M. O'Sullivan "Who Can Catch a Liar?" 46 *American Psychologist* (1991) 913.

50 מתוך המחקר המוזכר שם, ומחקרים נוספים בתחום זה, עולה כי אבחון דוברי אמת ושקר על פי התנהגות ושפת הגוף העלה את רמת הדיוק, ואילו אבחון לפי תוכן הדברים היה בשיעור של כ-50% בלבד, כלומר ברמה של הימור או ניחוש.

51 על חשיבותה של הקשבה פעילה בחקירה, ראו: R.P. Fisher & R.E. Geiselman *Memory-Enhancing Techniques for Investigative Interviewing – The Cognitive Interview* (Springfield, 1992) 22–23.

החייב בונים בסיס הן לגילוי מידע שהנחקר רוצה לעתים להסתיר והן לעיצוב דמות תומכת של ראש ההוצאה לפועל, כפי שיפורט בהמשך. איך עושים זאת?

(א) למרות לחץ הזמן שבו נתון ראש ההוצאה לפועל, מן הראוי להקדיש דקות מספר לשיחה מקדימה בכל התחלה של חקירת יכולת, ולבקש מהחייב לספר על עצמו, על חייו ועל פרנסתו. סיפורו מאפשר לראש ההוצאה לפועל לאתר נושאים ולוונטיים לחקירת היכולת, ועליהם יוכל לבקש הרחבה⁵².

(ב) הסתכלות על החייב: כאשר החייב מספר את דבריו בדרך של סיפור חופשי, שפת הגוף שלו, צורת העמידה, ההופעה החיצונית, לבושו ותנועותיו יספקו לראש ההוצאה לפועל רמזים על מידת אמינותו או על עיסוק⁵³.

(ג) מתן אפשרות לחייב לדבר באופן חופשי וללא הפרעה, תעודד אותו להמשיך בדבריו. כאשר החייב שותק לזמן קצר, קטיעת שתיקתו עלולה להביא לכך שיפסיק לדבר, גם אם רצה להמשיך ולומר דברים על עצמו. לעומת זאת, מתן "פסק זמן" קצר לשתיקה עשוי לעודד אותו להפסיק את שתיקתו ולהמשיך בדיבור חופשי. הנימוק לכך הוא שמצב של שתיקה הוא בלתי נעים, ועל כן נוצר מעין לחץ להפסיק מצב זה ולהמשיך בדיבור. דיבור חופשי עשוי להביא חייב, בהמשך חקירתו, לידי הסתבכות בשקרים שאפשר יהיה לנצל כדי לחדד את החקירה בנקודות מסוימות.

4. תחילת החקירה — יצירת מסגרת של רשמיות וציניות

מערכת ההוצאה לפועל פועלת מכוחן של סמכויות חוקיות, וחקירת היכולת באה בתחומן של סמכויות אלה. תפקידו הראשוני של ראש ההוצאה לפועל במעמד ביצוע החקירה הוא לנווט את החקירה ולקבוע את כלליה, בין שהוא עצמו חוקר את החייב או את אחד העדים ובין שעושה זאת בא כוחו של הזוכה. יצירת מסגרת של רשמיות וסמכות עשויה למנוע מהחייב להשיב תשובות שקריות ולמסור נתונים כוזבים. בפני ראש ההוצאה לפועל פתוחות בכמה דרכים לניתובו של החייב למסגרת כזו:

(א) להורות לחייב להזדהות בפניו באמצעות תעודה רשמית. הוראה זו יוצרת הבדלי סמכות בין החוקר — ראש ההוצאה לפועל — ובין הנחקר-החייב, מבהירה לחייב את חובתו לציית⁵⁴ וחשיבותה רבה לשלבים הראשונים של החקירה.

52 כך לדוגמה: בתחילת חקירת יכולת שנפתחה באופן שגרתי בהצגת שאלות קצרות של ראש ההוצאה לפועל בפני החייב, ביקש החייב מראש ההוצאה לפועל רשות להרחיב את הדיבור על מצבו הנוכחי ועל המאמצים שהוא עושה לשיקומו לאחר ששוחרר מבית הכלא זמן קצר לפני החקירה. ראש ההוצאה לפועל אפשר לחייב לספר בפירוט רב למדי את סיפורו, ותוך כדי כך יכול היה להתרשם מהחייב, מאמינותו ומכנותו, וכן לשמוע מה הוא מתכוון לעשות כדי להחזיר את החוב. באמצעות המידע שקיבל בשיחה זו הצליח ראש ההוצאה לפועל לשכנע את החייב לעשות מאמצים נוספים להגדיל את הכנסותיו ואת שיעור התשלומים.

53 לדוגמה: כאשר חייב מתייצב לחקירה בכגודל עבודה מוכתמים, אך טוען שאינו עובד, עשויה הופעתו לסתור טענה זו, והדבר מצריך הצגת שאלות בכיוון זה.

54 בחקירות שנצפו, רק במקרה אחד התבקש החייב על ידי ראש ההוצאה לפועל להציג בפניו תעודה

חקירת יכולת – תפקיד ראש ההוצאה לפועל בזירת ההתמודדות בין הזוכה לחייב

(ב) להעמיד את החייב על חובתו לומר את האמת והצגת התוצאה הנוכעת מאמירת שקר. האזהרה צריכה להיות מפורשת ותוך הפניית המבט אל החייב⁵⁵. אזהרה עשויה להרתיע חייבים מפני ניסיונות למסור מידע כוזב בחקירה. ייתכן כי עצם האזהרה עשויה לחזק תגובות גופניות ופיזיולוגיות האופייניות לשקרים, ככל שניתן להבחין בהן⁵⁶.

(ג) להציג את הסמכויות של מנגנון ההוצאה לפועל. על החייבים לדעת מהן סמכויותיו של ראש ההוצאה לפועל ומה הסנקציות שבסמכותו להטיל עליהם⁵⁷, אף אם אין בכוונתו להשתמש בכלן או למצותן עד תום. כלשון אחרת, המקובלת בין העוסקים בטיפול אישי, אפשר לקרוא לכך "קביעת גבולות". הכוונה לגבולות התוחמים את התנהגות החייב ואת מרחב התמרון שלו. השפעתן של פרקטיקות אלה, קרי: קביעת הגבולות, טובה וגבוהה כאשר הן מבוצעות בדרך עקיפה: חלקן באמירות בתחילת החקירה וחלקן תוך כדי החקירה. אמירות ישירות עלולות ליצור התנגדות אצל החייב כלפי ראש ההוצאה לפועל.

(ד) להפנות את החייב לעמוד מאחורי הדוכן ולהורות לו שישמיע את תשובותיו בקול רם ולא בקול נמוך⁵⁸.
(ה) לדרוש מהחייב להציג כל מסמך בנפרד, ולא את כל מסמכיו כחטיבה אחת⁵⁹.

מזהה, ואף שבעת כניסתו לאולם נראה החייב מזלזל וחסר אכפתיות לתוצאות החקירה, מרגע שנדרש להזדהות, השתנתה התנהגותו במידה רבה ביותר. חלק מהחייבים, שלא נדרשו להזדהות בצורה רשמית, התייחסו לחקירה בזלזול, לא השיבו על חלק מהשאלות או שהשיבו תשובות חלקיות בלבד, ונהגו כאילו אין לחקירה כל השפעה עליהם.
55 מבין החקירות שנכחנו בהן, רק באחת נאמרה האזהרה בקול ברור ורם, תוך פנייה אל החייב, ולא נאמרה כבדרך אגב כאילו הופטרה לחללו של האולם, או תוך כדי עיון במסמכים או במחשב. במקרים האחרים, המסר אמנם נאמר, אך אין ביטחון שנקלט על ידי החייב. ולא רק זאת, אלא שבכך הועבר מסר בלתי מילולי על ידי ראש ההוצאה לפועל, שהאזהרה אינה משמעותית. על אזהרה ברורה ומפורשת בתחילת חקירה מוקדמת (voir dire) של מושבעים ראו: G.E. Mize "On Better Jury Selection: Spotting UFO Jurors Before They Enter the Jury Room" 36 Court R. (1999) 10-15.

56 ככל שהנחקר מודע יותר לאפשרות שלו להיענש בגין שקר וככל שנושא החקירה חשוב יותר, יש סיכוי גדול יותר שהיהו לשקרים יותר השלכות התנהגותיות. ראו: M.G. Frank & P. Ekman "The Ability to Detect Deceit Generalizes Across Different Types of High-Stake Lies" 72 J. of Personality and Social Psychology (1997) 1429. עוד על הקשר שבין אמירת שקרים ובין שפת הגוף ראו הערות 49, 64, 88, 89; וכן "Interviewing to Detect Deception" Handbook of the Psychology of Interviewing, supra note 24, at p. 717; D. Druckman & R.A. Bjork (eds.) In the Mind's Eye — Enhancing Human Performance (Washington, 1991).

57 ס' 73 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], תשמ"ד-1984.

58 חלק מהחייבים עזבו את דוכן העדים, והתקרבו תוך כדי "עדויותיהם" לשולחנו של ראש ההוצאה לפועל, ובכך "גישרו", גם אם בצורה סמלית, על פער הסמכויות ביניהם.

59 הגשת המסמכים כולם יחד לרשם, לעתים תוך הטלתם על שולחן ראש ההוצאה לפועל, כאילו מטילה על הרשם את האחריות לבדוק אותם ולדון בהם, תוך בריחת החייב מאחריותו.

(ו) לחייב את החייב לתת תשובה עניינית. חייבים ונחקרים נוהגים לא פעם לעקוף שאלות שהתשובות להן יעמידו אותם באור שלילי. ככלל, ראוי שלא לאפשר לחייב התחמקות כזו. ועם זאת, כאשר ראש ההוצאה לפועל מתרשם כי התנגדות החייב היא עיקשת, רצוי לעבור לשאלות אחרות ולחזור בשלב מאוחר יותר לשאלות שלא נענו, ולעתים בניסוח שונה.

(ז) במקרים המתאימים נכון יהיה להמחיש לחייב כי סמכויות ראש ההוצאה לפועל אינן אות מתה. זימון עדים ודרישה להצגת מסמכים ממחישות לחייב כי דבריו נבדקים, ולכן עליו להיזהר ממסירת מידע כוזב או מהשמטת מידע חשוב. בנוסף לכך, המידע הנוסף והראיות הנוספות עשויים לסייע לראש ההוצאה לפועל לתת צו תשלומים הולם⁶⁰. נזכור כי ראש ההוצאה לפועל איננו קובע זכויות בין זוכה לחייב ואיננו מכריע בסכסוכים, לבד מאלה המתגלעים במהלך הליכי הביצוע (כגון טענת "פרעתי" לפי סעיף 19 לחוק ההוצל"פ), ועיקר תפקידו הוא לבצע פסקי דין של מערכת בתי המשפט⁶¹.

(ח) דברי ראש ההוצאה לפועל ושאלותיו יופנו לחייב באופן ברור וחד, באמצעות שפת גוף מתאימה לתוכן הדברים: למשל הפניית הפנים אל החייב בעת הצגת שאלה⁶². על ראש ההוצאה לפועל לנהוג באופן דומה אף בעת שהחייב משיב לשאלות, וגם כאן נכון להפגין את ההקשבה לתשובה ולהדגישה בסימנים חיצוניים כגון תגובות מילוליות מינימליות (כמו "אני מקשיב", "המשך" או הנהון בראש). פנייה מוחשית ומודגשת אל החייב, הצגת שאלות באופן האמור והקשבה פעילה, עשויות להביא את החייב לנהוג באופן דומה ולענות על השאלות באופן ישיר ולשתף פעולה עם ראש ההוצאה לפועל⁶³.

60 יודגש כי התצפיות נעשו בחקירות יכולת של חייבים בלבד, וייתכן בהחלט שהיו מקרים שבהם זומנו עדים נוספים. עם זאת, לא צפינו בחקירות יכולת שבהן ציווה ראש ההוצל"פ לזמן עדים נוספים. בחלק קטן של המקרים, התבקשו חייבים להציג לראש ההוצל"פ מסמכים נוספים, שנראו לו חשובים לקבלת ההחלטה על גובה צו התשלומים.

61 אמנם הליכי הגבייה וחקירת היכולת מהווים חלק מ"הסכסוך" שבין הזוכה לחייב, אלא שאינם באים בגדרו של LIS, ו"הכרעתו" של ראש ההוצל"פ בחקירת היכולת איננה מהווה הכרעה בסכסוך — רע"א 200/98 כלפוס נ' ברעם, פ"ד נב(2) 39.

62 במספר רב של מחקרים, נמצא כי ניסיונות שכנוע היו יותר אפקטיביים ומוצלחים, כאשר המשכנע הביט בכך שיחיו, אותו ניסה לשכנע, ויצר איתו קשר עין במהלך שיחתם. אמנם האפקט של יצירת קשר עין, על שכנוע וציות אינו גדול, אך הוא עקבי (ראו סקירה על כך: P.A. Andersen "Influential Actions: Nonverbal Communication and Persuasion" *Perspectives on Persuasion, Social Influence and Compliance Gaining* (Boston, 2nd ed., J. Seiter & R. Gass eds., 2003) 165.

63 על נטיית בני אדם לחקות את התנהגותם של בני שיחם בכלל ושל דמויות סמכותיות בפרט, ראו T.L. Chartrand & J.A. Bargh "The Chameleon Effect: The Perception-Behavior Link and Social Interaction" 76 *J. of Personality and Social Psychology* (1999) 893 על התאמת מרכיבי דיבור, כגון: סגנון, שפה או קצב, בין דוברים במסגרת אינטראקציה בין אישית, ראה: R.L. Street "Evaluation of Noncontent Speech Accommodation" 2 *Language and Communication* (1982) 13.

חקירת יכולת – תפקיד ראש ההוצאה לפועל כבירת ההתמודדות בין הזוכה לחייב

5. דרך הצגת השאלות – שאלות "פתוחות" או "סגורות"; שאלות המשך ושאלות הבהרה

העניין העיקרי בחקירת היכולת, כמו בכל חקירה, הוא בקבלת תשובות אמיתיות. כדי להגיע למטרה זו, יש להציג שאלות מתאימות שהן הכלי העיקרי והשימושי להשגת המידע המבוקש. אופן הצגת השאלה, ניסוחה ועיתוייה משפיעים הן על מידת הנכונות של הנשאל לענות עליהן והן על תוכן התשובות. להלן נמנה בכמה סוגים של שאלות שכמותן נשאלו במהלך חקירות היכולת שנצפו. רצוי להתחיל כל חקירת יכולת בהצגת שאלות "פתוחות" בפני החייב⁶⁴. שאלה פתוחה היא שאלה שנשאלת בניסוח כללי ורחב, שאיננה נקודתית, והתשובה עליה איננה יכולה להינתן במילים "כן" ו"לא"⁶⁵. שאלות פתוחות מאפשרות לחייב למסור את גרסתו בשלמותה, בהתבטאות חופשית ומבלי שתשובותיו תקבענה גרסה כוזבת שלא יוכל לחזור בו ממנה, גם אם כזבו ייחשפו במהלך החקירה⁶⁶. לשאלות הפתוחות בכמה יתרונות על פני שאלות סגורות⁶⁷:

(א) תשובות לשאלות פתוחות מספקות לשואל מידע רב, שבו יוכל להשתמש כדי לשאול שאלות נוספות. שאלות אלה תנבענה מתוך הפרטים הנראים לשואל כחשובים ובעלי משמעות.

(ב) שאלות סגורות עלולות ליצור אצל החייב הנחקר תחושה שעליו לענות רק על מה שנשאל, ומשום כך יימנע מ"לנדב" מידע שלא נשאל עליו אף שהוא רלוונטי, בייחוד אם מידע זה עלול להעמיד אותו באור שלילי.

(ג) שאלות סגורות וספציפיות מספקות לנחקר רמזים על כיוון החקירה והמשכה, ועל המידע שנמצא בידיו של החוקר. לעתים רצוי להשאיר את הנחקר בערפל מסוים, בעיקר אם ככוונת החוקר לעמת אותו, בשלב מאוחר יותר, עם ראייה שנמצאת בידיו.

לאחר שהחייב השלים את תשובותיו לשאלות הפתוחות, אפשר ורצוי לעבור לשאלות ממוקדות. אך טבעי הדבר כי בעת שהחייב מוסר גרסה חופשית הוא מדגל על פרטים אחרים, איננו מפרט ואפילו מערפל במתכוון פרטים מסוימים, או

64 Fisher & Geiselman, *supra* note 51, at pp. 73–77. במחקר אחר נמצא כי אחד התבחינים בין חשואל שהביא להודיות ובין חשואל עקר הוא הצגת שאלות פתוחות – R. Bull "Police – Investigative Interviewing" *Handbook of the Psychology of Interviewing*, *supra* note 24, at p. 279.

65 דוגמאות לשאלות פתוחות: "ספר על מאמצין להחזיר את החוב" או "כיצד צמצמת הוצאותיך על מנת להחזיר את החוב?". דוגמאות לשאלות סגורות: "האם חיפשת עבודה?" או "האם יש ברשותך מכונית?".

66 H.J. Rubin & I.S. Rubin *Qualitative Interviewing – The Art of Hearing Data* (London, 1995) 203–208.

67 על יתרונות שאלות פתוחות בחקירה מוקדמת של מושבעים ראו: V.P. Hans & A. Jehle "Avoid Bald Men and people with Green Socks? Other Ways to Improve the Voir Dire process in Jury Selection" 78 *Chi.-Kent. L. Rev.* (2003) 1179.

שבסיפורו יש פערים עובדתיים בלתי מוסברים. זאת ועוד: תשובה פתוחה מספקת לחוקר נושאים רבים, שעליהם יתבקש הנשאל להרחיב ולפרט. על כן תפקידו של ראש ההוצאה לפועל הוא למלא את החסר בשאלות נוספות, ובהן שאלות סביב "פערים" שנתגלו בגרסת החייב או שאלות הבהרה⁶⁸. אמנם בחלק מהמקרים שנצפו נשאלו שאלות הבהרה ושאלות המשך⁶⁹, אולם בחלק ניכר מהמקרים הן חסרו, אף שהדבר נראה כמתחייב מתשובות החייבים. בגלל אי-הצגתן של שאלות כאלה, לא הוצגה בפני ראש ההוצאה לפועל תמונה שלמה, והחלטתו בדבר גובה צו התשלומים התבססה על מידע חלקי בלבד⁷⁰. במצב דברים זה יש לכאורה פוטנציאל לפגיעה הן בזוכה והן בחייב, ככל שצו התשלומים אינו נותן ביטוי ליכולת האמיתית של החייב.

6. שאלות ישירות או שאלות עקיפות

בדרך כלל, רוב השאלות המוצגות בפני החייב בעת חקירת יכולת הן שאלות ישירות. אולם לעתים קרובות, תשובות לשאלות ישירות מגלות טפח ומכסות טפחיים. החייב, בדרך כלל, מצפה לשאלות ישירות, ותשובותיו מוכנות מראש וצפויות, ועל כן הן מוסיפות מידע מועט בלבד. לעומת זאת, שאלות עקיפות מגיחות קיומן של עובדות מסוימות ובוזה גם כוחן. כאשר מוצגת לחייב שאלה עקיפה, עליו להניח כי לשואל יש מידע מסוים שעליו מבוססת השאלה, ועל כן הוא מתייחס לשאלה ולתשובתו בכובד ראש, ואילו שאלות ישירות "מתירות" לו כביכול, לענות בשלילה⁷¹. שאלות מנחות מכילות בחובן את התשובה המתבקשת⁷²,

68 Rubin & Rubin, *supra* note 66, at pp. 212–218.

69 כמו אותו חייב שסיפר שהוא מובטל אך מחפש עבודה, וראש ההוצאה ביקשו להמשיך ולפרט כיצד הוא מחפש עבודה, ועוד המשך ושאל אותו: היכן חיפשת, האם נעזרת בלשכת התעסוקה או פנית אליה, למי עוד פנית בעניין זה, האם חיפשת במודעות דרושים בעיתונות, כמה פעמים הגשת מועמדות וקורות חיים וכיוצא בזה. התשובות לשאלות אלו אפשרו לראש ההוצאה לפועל לעמוד על מידת הרצינות של טענת החייב, שהוא מחפש עבודה.

70 כגון חייב שטען כי יש לו "הוצאות מיוחדות", אך לא נשאל עליהן; חייב נשאל אם הוא עובד וענה כי הוא מסייע לבן זוגו בעסק, אך לא נשאל באיזה עסק מדובר, איפה העסק, מהן הכנסותיו של העסק או הפסדיו או אם הוא עובד בעסק בהיקף משרה מלא או חלקי; חייב סיפר שהוא מתגורר בדירה שכורה, ולא נשאל על גובה דמי השכירות ואף לא התבקש להציג את חוזה השכירות; חייב טען שבן זוגו אינו עובד, ולא נשאל מדוע, או אם בן הזוג ניסה למצוא עבודה, אילו מאמצים השקיע בחיפוש העבודה, והאם היה כבר בראיונות אצל מעסיקים, או אם שלח קורות חיים למעסיקים וכיוצא בזה.

71 באחד המקרים השיב החייב בשלילה בתשובה לשאלה אם הוא החזיר חובות כספיים לאחריים שאינם הזוכה בתיק הנדון. גם כאן היה מקום לשאול: "כמה כספים השבת בשנה האחרונה?". חייב אחר שנשאל אם יש לו כרטיס אשראי ענה בשלילה. בהמשך החקירה הוברר ממסמכים שהציג בא כוח הזוכה, שומן מועט לפני החקירה השתמש בכרטיס כזה. אכן, החוקר יכול להשתמש בשקרים כאלה כמנוף למסירת האמת בשלב מאוחר יותר של החקירה או להסתייע בשקרים כדי לבחון את מהימנות החייב, ורצוי לשאול שאלות שיפחיתו את המוטיבציה של החייב לשקר.

72 ראש ההוצאה לפועל שכיבל לידיו תלושי שכר של החייב, שאל/אמר לו, לאחר שעיין בהם: "האם אתה מחזיר שתי הלוואות?", במקום: "כמה הלוואות אתה מחזיר?".

חקירת יכולת – תפקיד ראש ההוצאה לפועל בזירת ההתמודדות בין הזוכה לחייב

ואילו שאלות עקיפות כוללות הנחה נרמזת על ידיעה שבידי השואל, ואף על פי שההנחה משפיעה על התשובה – היא בכל זאת איננה התשובה עצמה⁷³. נחקר חש מחויבות רבה יותר לתשובותיו לשאלות פתוחות, מאחר שהן משאירות לו חופש החלטה נרחב לתוכן התשובה ולהיקפה. ולעומת זה: שאלות מנחות אינן רצויות מאחר שהן כוללות בחובן את התשובה, ומפחיתות מהאחריות של החייב לתשובותיו.

7. תשובות לשאלון המוצג לחייב

התשובות שמשיב החייב לשאלון, המופיע בסעיפים 7א(א) ו-68ג) לחוק ההוצאה לפועל, מהוות חלק שגרתי ובלתי נפרד מחקירת היכולת. השבה לשאלון קודם לחקירה עצמה, והתשובות מוגשות לראש ההוצאה לפועל. מטרתן להביא בפניו פרטים בסיסיים על הכנסותיו, על נכסיו ועל הוצאותיו של החייב, ולסיכום הוא נדרש לציין את הסכום החודשי שביכולתו להחזיר. השאלון אמנם קצר למדי והמידע המבוקש בו איננו מרובה, אולם יש לו חשיבות לפחות בשלושה תחומים: (א) לשאלון כתוב יש השפעה של רשמיות וסמכות, והחובה לנסח את הנתונים בכתב מפחיתה את המוטיבציה, אם ישנה, לרשום בו פרטים כוזבים. כדי להעצים את השפעת הרשמיות על מתן התשובות לשאלון, נכון יהיה להזהיר את החייב בעל פה, בעת הגשת השאלון, על העונשים שהוא צפוי להם בשל מילוי שאלון כוזב. כך יש לעשות גם בתחילת חקירת היכולת, לפני שראש ההוצאה לפועל קורא בשאלון, כדי לאפשר לחייב שלא דייק בפרטים, לתקנו.

(ב) אמנם יש חשיבות רבה לתשובות של החייב לשאלות שבשאלון, אך חשיבות לא פחותה מכך יש ליחס דווקא לפרטים שלא נרשמו. פעמים רבות אנשים נרתעים מלרשום תשובות לשאלות מסוימות שעלו בשאלון, מכיוון שאינם מעוניינים לחשוף את הכנסותיהם האמיתיות ואת הוצאותיהם השוטפות בחודש. מדובר בשאלות שהחייבים אינם מעוניינים להשיב עליהן תשובות אמת⁷⁴. העובדה שהשאלון אינו מלא, מהווה סימן לראש ההוצאה לפועל לבדוק מדוע לא ניתנו תשובות לכל השאלות, ומדוע דווקא שאלה מסוימת נשארה ללא תשובה, האם החייב רצה להסתיר דבר מה באי-מילוי פרטים, ומה הוא הסתיר⁷⁵.

(ג) המידע המועבר לראש ההוצאה לפועל בשאלון המלא כולו או בחלקו, מהווה נקודת מוצא חשובה לשאלות נוספות שנכון יהיה לשאול במהלך החקירה.

73 לדוגמה: "ספר על ניירות ערך שרכשת לאחרונה" או "מהן תכניות החסכון הרשומות על שמך?".

74 מעין ניצול של "זכות שתיקה", אף כי זכות זו אינה קיימת לגבי שאלון זה.

75 בחלק ניכר מהשאלונים שנבדקו על ידינו, לא נרשמו פרטים שונים וביניהם: תאריך הפסקת עבודה; סוג הבעלות על דירת המגורים; שטח הדירה; סכום חובות נוספים בתיקי ההוצאה לפועל, גם כאשר נרשם כי נגד החייב תלויים תיקים נוספים. על אף זאת, כמעט בכל המקרים, החייבים לא נדרשו להשלים את המידע בחקירה בעל פה.

כמעט על כל תשובה שנרשמה בשאלון, אפשר להציג שאלות נוספות ולקבל תשובות שתשמשנה יסוד להפקת מידע נוסף ומועיל על כוחו הכלכלי של החייב⁷⁶.

8. איך לא לשאול

אופן הצגתן של השאלות, ולא רק תוכנן וניסוחן, מהווים משתנה חשוב בחקירה. בעת הצגת השאלות יש להמחיש לנשאל את כוונת השואל לקבל תשובה מלאה ונכונה. על השואל לפנות לחייב, להסתכל עליו בעת הצגת השאלה, ולהמתין לתשובה מבלי להסב עיניו ממנו. להלן נמנה כמה דרכים בלתי יעילות להצגת שאלות⁷⁷:

(א) דרך מוטעית היא להציג שאלות כאילו הן נקראות מתוך שאלון. הצגת השאלות במקרה כזה נראית כמו מילוי חובה או מצוות אנשים מלומדה או כמשימה שצריך לסמן "V" לידה, ואין לה חשיבות פרט לכך. דרך מוטעית זו תשפיע על הנשאל, ותשובותיו תהיינה שגרתיות וחסרות מידע חדש או בעל ערך. (ב) שאלות שגרתיות: הכוונה לשאלות שהחייב כבר ענה עליהן פעמים רבות. הוא מתורגל בהן, ואין לתשובות עליהן כל חשיבות. אולם אפשר להציג גם שאלות כאלה בנסיבות מסוימות, למשל: אם הן נועדו לעמת את החייב עם מידע חדש, תוך השוואה עם תשובות שנתן בחקירה קודמת; אם הן נועדו להסיח דעתו של החייב מתשובה חשובה שנתן, כדי שלא ייחס לה חשיבות; ואם הן נועדו להתחמק משאלות מסוימות המעוררות התנגדות אצל החייב. נזכיר כי גם לשאלות השגרתיות צריכה להיות מטרה מוגדרת, כמו לחקירה בכללותה, ואם שאלות שגרתיות אלה נשאלות ללא תכלית, שוב אין צורך בהן.

(ג) שאלות שנשאלות באינטונציה של שעמום, בין שתהיינה פשטניות ושגרתיות ובין שתהיינה חשובות במיוחד, מטילות שעמום גם על החייב. הוא נוכח לדעת שהשואל איננו מתעמק בשאלות, ועל כן גם החייב איננו מתעמק בתשובה. שפת הגוף של ראש ההוצאה לפועל מקרינה על הנחקר, והוא, הנחקר, שם לב אליה במהלך חקירתו. לאינטונציה של השאלות נודעת אפוא חשיבות רבה בכל תהליך החקירה, מכיוון שאחד התנאים להצלחתה טמון בשבירת השגרה ובהעלאת המתח של הנשאל⁷⁸.

(ד) הקשבה: הקשבה איננה זהה לשמיעה. לשמיעה יש משמעות סבילה. אין

76 כגון: אזכור של נסיעה לחו"ל כשנתיים לפני מילוי השאלון המעלה תמיהה על סדרי העדיפויות של החייב, ואולי זלזול בחובתו להחזיר את חובו. שאלון המודפס במחשב עשוי לעורר שאלות על המחשב כמקור הכנסה אפשרי נוסף. הבדלים בין שני שאלונים שנרשמו על ידי אותו חייב באותו יום ו"תיקונים" שונים עליהם – ייתכן שנבעו מטעות תמיהה אך בהחלט מהווים איתות לכך שיש להעמיק את החקירה. רישום על הכנסות משכר ללא ציון מקום העבודה, פער תמוה ומתמיה בין סכום של 1,000 ש"ח, המשמש לכיסוי כל ההוצאות הקשורות בשכר דירה, חשמל, מים, גז ארנונה, טלפון, ביטוח רפואי וכלכלה, לכין סעיף "ההוצאות האחרות" העומד על 2,300 ש"ח. פרטים אלה טעונים העמקת החקירה.

77 אלו הן דוגמאות של אירועים מתוך חקירות היכולת שנצפו.

78 להרחבה בנושא זה ראו גלבוץ, לעיל הערה 24, בע' 237–287.

בה פעילות מכוונת של האדם אלא פעילות אגבית⁷⁹. הקשבה היא תמיד פעילה, מכוונת ודינמית. תשומת הלב מופנית אל הדובר ובתוך כך מועבר אליו מסר ברור, ישיר או עקיף, שדבריו נקלטים. כאשר החוקר נותן לחייב תחושה כי דבריו נשמעים ונקלטים, ניטעת בו חובה להדדיות כלומר: לא רק להקשיב לדברי ראש ההוצאה לפועל אלא גם למלא אחר הוראותיו. אין ספק שעל ראש ההוצאה לפועל מוטלת משימה מורכבת בעת חקירת היכולת: עליו לשאול שאלות, להקשיב לתשובות, להשוות את התשובות למידע קודם ולתכנן את השאלה הבאה. עם זאת, אסור שמורכבות זו תפגום בהקשבה ובתשומת הלב שעל השואל להקדיש לחייב בעת מתן התשובות לשאלותיו⁸⁰.

9. סוגים של תשובות

תשובותיו של החייב, לסוגיהן השונים, חשובות אף יותר מהשאלות ומדרך הצגתן. התשובות מספקות אמנם מידע אינפורמטיבי לראש ההוצאה לפועל, אבל הן משמשות גם את החייב – לא רק כדי להגיב לשאלה באופן ענייני, אלא גם למטרות שונות המשרתות אותו באותה עת. ועל כן גם לאימתן התשובה נודעת משמעות משלה. השואל צריך לדעת מהי המשמעות של תשובות כאלה או של "אימתן תשובות":

(א) שאלות כתשובות: ייתכן שבתגובה לשאלת ראש ההוצאה לפועל או בא כוח הזוכה, משיב החייב בשאלה הכוללת אותה שאלה שהוצגה זה עתה בפניו משום שלא היטיב לשמוע את השאלה⁸¹. אך ברוב המקרים אין זו הסיבה שבגללה חוזר החייב על השאלה. בדרך כלל חוזר החייב על השאלה כאשר הוא מתקשה לענות או כאשר התשובה איננה נוחה לו או כאשר השאלה הפתיעה אותו.

(ב) בקשה לחזור על שאלות: כמו במקרה הקודם החייב מבקש "להרוויח זמן למחשבה". הניסיון המעשי מצביע על כך שבחלק ניכר מהמקרים שבהם ביקש החייב מבא כוח הזוכה או מראש ההוצאה לפועל לחזור על השאלות, מדובר בשאלות שהתשובות להן לא העמידו את החייב באור חיובי.

79 בחלק ניכר מחקירות היכולת עיין ראש ההוצאה לפועל במסמכים שבידו או ברשומות שבמחשב שלפניו בעת שהחייב ענה לשאלותיו או לשאלות בא כוח הזוכה. התנהגות כזו מעבירה לחייב מסר שהשואל אינו מקשיב לו, שאין זה משנה מה הוא יענה ומה ימסור ושהחלטת ראש ההוצאה לפועל כבר גזורה מראש. בסופו של דבר תתעורר אצלו בשל כך התנגדות למלא את ההוראות שהוא מקבל מראש ההוצאה לפועל. ודאי שאין בכך כדי לתרום ליצירת שינוי חיובי אצל החייב ולנטילת אחריות על חובו.

80 לעתים ראש ההוצאה לפועל כלל לא הקשיב לתשובת החייב, אלא חשב מה צריכה להיות השאלה הבאה או שברך את הכתובים שבידו והסתכל במסך המחשב המתקן על שולחנו. אף אם בדיקה זו נועדה להעריך את מהימנות התשובה, החייב קלט זאת, ותשובותיו הפכו קצרות ולא אינפורמטיביות.

81 לשאלה: "האם אתה חתמת על הסדר חובות?" השיב חייב: "האם אני חתמתי על הסדר חובות?".

(ג) היפוך המצב: החייב שואל את ראש ההוצאה לפועל או את בא כוח הזוכה שאלות שבחלקן טמונה הטחת אשמה באחרים ובהם בראש ההוצאה לפועל⁸². כך הופך החייב מנחקר לחוקר וחש שהוא מחזיר לעצמו את הכוח ואת השליטה במצב, שככלל הוא לוחץ ומאוד לא נוח לו. במקרים כאלה יש נטייה "להעמיד את החייב על מקומו" באמירה או בהבהרה בנוסח: "כאן אני השואל ואתה העונה". תשובה כזו יוצרת רוגז אצל החייב ואנטגוניזם כלפי השואל. רצוי "להחזיר את הכדור" ואת האחריות לידי החייב בשאלה נוספת שגם תרגיע את החייב וגם תהווה פתח רחב יותר לקבלת מידע אמיתי ממנו⁸³. חשיבותן של תשובות כאלה טמונה ביצירת מחויבות אצל החייב לפירעון חובותיו, אף אם בשלב הראשון המחויבות נוצרת רק לעניין מתן תשובות לשאלות שהוא נשאל.

(ד) היעדר תשובות, אי-מתן תשובות, התחמקות מתשובות או שתיקה הם בדרך כלל סימנים לשאלות מאוד לא נוחות, שעלולות להעמיד את החייב באור שלילי או לספק לראש ההוצאה לפועל מידע שבעקבותיו יוגדל צו התשלומים⁸⁴. פרט לכך, אי-מתן תשובה צריך לאותת לשואל שמדובר בנושא רגיש שבכיל החייב, ומן הראוי להמשיך ולחקור בו⁸⁵. ועל כן נכון יהיה לעמוד על מתן תשובה ולא לאפשר לחייב להתחמק ממנה. התגובה לכך עשויה להיות שונה ממקרה למקרה, בהתאם לנסיבות ולהתרשמות של ראש ההוצאה לפועל מהחייב: הצגת השאלה פעם נוספת, הערת ראש ההוצאה לפועל לחייב כי לא ענה לשאלה, ציון לפרוטוקול שהחייב לא ענה, חיוב החייב לענות, וחזרה אל השאלה בשלב אחר של החקירה או הצגת השאלה בניסוח אחר.

82 המונח המקובל בשדה הטיפול הוא "העברה" — התפתחות של יחס רגשי, חיובי או שלילי, אצל המטופל כלפי המטפל, ובאופן כללי הפנייה של יחס רגשי מאובייקט או אדם אחד לאובייקט או אדם אחר, המקושר אליו באופן אסוציאטיבי. תופעה דומה מתרחשת גם בתהליכי ייעוץ, בהם יועץ חיצוני הופך למטרה לחיצי רגשותיהם של חברים בארגון, שבמקור התעוררו כלפי דמויות סמכותיות בתוך הארגון עצמו, כמו גם במסגרת יחסים בין אישיים אחרים, שיש בהם מרכיב של סמכות: C.P. Alderfer "The Methodology of Organizational Diagnosis" 11 *Professional Psychology* (1980) 459

83 באחת מהחקירות, לאחר שנשאל שאלות רבות על הכנסותיו והוצאותיו, הטיח החייב בראש ההוצאל"פ ובבא כוח הזוכה: "תגידו לי אתם, איך אפשר לחיות כך?!", ותגובת ראש ההוצאל"פ הייתה: "ספר לנו איך אתה מצליח להסתדר". תגובה זו הולידה תגובה אינפורמטיבית של החייב שסיפקה לראש ההוצאל"פ אפשרות אמיתית ללמוד על הכנסותיו ועל הוצאותיו, שכן דבריו נאמרו בהתרגשות ו"מהבטן", וניכרו בהם סימני אמת. ואכן, תוך כדי תשובתו של החייב, ל"החזרת כדור" זו, הוא מסר פרטים שאפשרו לראש ההוצאל"פ להגדיל את צו התשלומים.

84 ללא כל קשר לזכות השתיקה בחקירה פלילית או לזכות שלא להעיד במשפט.
85 לדוגמה, נשאל חייב איך ייתכן שיש לו חיוב בחשבון של חברת אשראי, ואילו קודם טען שאין לו כרטיס אשראי תקופה ארוכה לפני צבירת החוב. החייב לא ענה. הסתירה בין התשובה לבין המסמכים אמורה להשליך על מהימנות החייב ועל ההחלטה על גובה צו התשלומים. יש להתעכב כאן ולחייב אותו לענות על השאלה. הדבר לא נעשה במקרה זה, ולאחר מספר שניות שאל ראש ההוצאל"פ שאלה אחרת.

חקירת יכולת — תפקיד ראש ההוצאה לפועל בזירת ההתמודדות בין הזוכה לחייב

(ה) תשובות של ראש ההוצאה לפועל במקום החייב: במהלך התצפיות נכחנו בכמה חקירות שבהן ראש ההוצאה לפועל ענה על שאלות שהוצגו לחייב על ידי בא כוח הזוכה במקום להניח לחייב לענות עליהן⁸⁶. נטייה כזו של ראש הוצאה לפועל בלטה בעיקר בשאלות אינפורמטיביות שבהן לא היה ספק שהתשובות היו ידועות לחייב, וקרוב לוודאי שהוא מכיר את התשובות האמיתיות טוב יותר מאשר ראש ההוצאה לפועל. התנהלות זו מעוותת את תהליך החקירה, ומניבה כמה תוצאות שליליות⁸⁷:

- (1) תשובות של ראש ההוצאה לפועל במקום החייב מפחיתות מהאחריות של החייב לתשובות בכלל, ולפירעון החוב בפרט, ויוצרות גם מצב של פטרנליזם מוגזם מצדו של ראש ההוצאה לפועל.
- (2) מנגנון ההוצאה לפועל עלול לאבד כלי חשוב שנועד להגשמת מטרה חשובה, הנוגעת לגיבוש מצב שבו החייב ייטול על עצמו, לעתים בפעם הראשונה ולעתים מחדש, את האחריות להחזר החוב ככל שהדבר נתון בידי.
- (3) איבוד מידע הנמצא ברשות החייב, ולעתים זהו מידע שהוא מעוניין מאוד להסתיר.
- (4) ראש ההוצאה לפועל מאבד את היכולת להתרשם מאמינותו של החייב, מתשובותיו ומהתנהגותו.

ד. כמה הערות על שקרים, על משקרים ועל חשיפתם

פול אקמן (Ekman)⁸⁸ מגדיר כשקרן אדם אשר מתכוון להוליד שולל אדם אחר, מבלי שהוא מודיע לו על כך מראש ומבלי שהוא מתבקש לכך על ידי אותו אדם. הוא מונה שני סוגי שקרים:

- (1) הסתרה (Concealing): השקרן מסתיר מזולתו מידע אמיתי כלשהו, מבלי שהוא אומר דבר מה לא נכון.
- (2) סילוף (Falsifying): השקרן מסתיר מידע אמיתי מזולתו, וגם מציג מידע שקרי כאמת. במקרים רבים נתקלים ראשי ההוצאה לפועל בשקרים, המופיעים

86 ואין מדובר במצבים שבהם העמיד ראש ההוצאה לפועל את בא כוח הזוכה על כך שהחייב כבר ענה על שאלה זו או שהשאלה לא הייתה לגיטימית. ובכל מקרה, כיוון שאין זו חקירה רגילה של עד במשפט, אפשר להרשות את הצגת אותה השאלה יותר מפעם אחת.

87 מבין כמה מקרים של פרקטיקה זו, נביא רק שתי דוגמאות בולטות: (1) ראש ההוצאה לפועל, כתשובה לשאלת בא כוח הזוכה, ערך חישוב על סכומי ההלוואות של החייב, יתרותיהן ומועדי סיום החזרתן; (2) חייב נתבקש לפרט את הכנסותיו והוצאותיו, אך ראש ההוצאה לפועל השיב במקומו מתוך המסמכים שבידו. יש להביא בחשבון שיתכן שאין אלה כל המסמכים או שאין במסמכים פירוט של כל ההכנסות וההוצאות. התשובה צריכה להינתן בצורה מפורטת על ידי החייב ולא על ידי ראש ההוצאה לפועל.

88 P. Ekman *Telling Lies — Clues to Deceit in the Marketplace, Politics, and Marriage* (New York, 1985).

בצורות שונות, כגון: אי-דיוקים, סתירות בין דברים שאמר או כתב החייב, סתירות או אי-התאמות בין דברי החייב לבין ראיות אחרות שהוצגו במהלך החקירה או אי-גילויין של עובדות שהסתברו מראיות אחרות. בחקירת יכולת, כמו בחקירות אחרות, גילוי השקרים איננו מהווה מטרה בפני עצמה, אלא אמצעי בלבד כדי לעמוד על אמינותו של החייב. יודגש כי כאשר נאמרים דברי שקר, הם עשויים להיות "מנוף" בידי החוקר להשגת המטרה המרכזית של החקירה. כדי להשיג מטרה זו על ראש ההוצאה לפועל להתאמץ ולגלות את השקרים שנאמרו⁸⁹. התעלמות משקרים פוגעת ביעילות החקירה מכיוון שהיא מלמדת את החייב ש"מותר" לו לשקר, ויתרה מזו: החייב מסיק שאמירת שקר תועיל לו בכל מקרה. כיצד? אם לא ייתפס הוא יביא להקטנת גובה התשלומים החודשיים, וגם אם ייתפס הוא לא ייענש ולא יינזק מכך⁹⁰.

חלק ניכר מהחייבים מסתבך בחובות כספיים שלא בטובתו, אם בגלל ניהול כושל של עסקיו, אם בגלל פיטורין ממקום העבודה או מחלה פתאומית קשה, ואם עקב ניצול תמימותו על ידי אחרים. אוכלוסייה זו מקבלת, בדרך כלל, אחריות על חובותיה. אנשים אלה יציגו בפני ראש ההוצאה לפועל נתונים אמיתיים על ההכנסות וההוצאות שלהם, ויתנו תשובות אמת בחקירה. לעומתם זה קיים רובד רחב של חייבים אשר פועל שלא בתום לב, מנהל רמת חיים גבוהה העולה על כוחו הכלכלי, ונקלע לעסקות מסחריות כושלות בידיעה ברורה שלא יוכל לעמוד במלויין בהיעדר יכולת כספית⁹¹. אוכלוסייה זו של חייבים מועדת לשקר בקור רוח

89 סוגיית גילוי שקרים היא רחבה וחורגת מנושא מאמר זה, אולם יש על כך ספרות רבה מאוד. בין היתר, ראו: Ibid, ibid, ומאמרים רבים שפרסם אקמן בעצמו ועם אחרים; וכן: A. Vrij *Detecting Lies and Deceit — The Psychology of Lying and the Implications for Professional Practice* (Cheichester, 2000); B.M. DePaulo, J.I. Stone & G.D. Lassiter "Deceiving and Detecting Deceit,dc 186> *The Self and Social Life* (New York, B.R. Schlenker ed., 1985) 32

90 להלן מספר דוגמאות לשקרים או לאי-דיוקים ולסתירות שנתגלו תוך כדי החקירה, אך לא הייתה אליהם כל התייחסות. ייתכן שראש ההוצאה לפועל היה ער להם והתייחס לכך בקביעת המהימנות של החייב. עם זאת, בחלק ניכר מהמקרים, לא ניכרה השפעת התייחסות זו בקביעת גובה התשלומים: חייב טען בתחילת החקירה שאין לו כרטיס אשראי, אולם הוא אישר, בתשובה לשאלה נוספת, שהיה ברשותו טלפון נייד, אולם הוא נותק כשבוועיים לפני מועד החקירה. משמעות הדברים היא כי, קרוב לוודאי, שעד זמן קצר לפני החקירה היה ברשותו כרטיס אשראי, שכן ככלל, חברות הסלולר אינן מספקות שירותים ללא כרטיס אשראי. מלבד עצם החשד, שאותו חייב המשך לצבור חובות, לא הייתה כל התייחסות לסתירה המשתמעת בין הדברים. חייל בשירות קבע סיפר כי הוא נוהג לנסוע בטרמפים כי אין לו רכב, אף שיש איסור מפורש על כך בצה"ל, אולם הוא לא נשאל על כך. חייב אחר אמר כי הוא לא מקבל קצבת שאירים, אך יותר מאוחר, כשהסתבר שהוא מקבל קצבה זו, הוא לא נשאל לפשר הסתירה.

91 על פי נתוני משטרת ישראל, שהובאו בבג"ץ פרי"ח, לעיל הערה 11, בע' 729, רוב החייבים שנאסרו על פי פקודות מאסר, לאחר שלא שילמו את חובותיהם, הם כאלה שניסו להתחמק מהתשלום, ולא כאלה שלא שילמו את החובות עקב חוסר יכולת אמיתית. מסקנה זו מסתברת מהנתונים המצביעים שכ" 65% מאלה שנאסרו שוחררו לאחר תקופה של כמה שעות עד יום אחד, כ" 15% נוספים שוחררו לאחר תקופה של יומיים, ו" 7.4% שוחררו לאחר תקופה של

בעת חקירת היכולת. אחד ממאפייניה הוא ההתחמקות מאחריות לדברים שאמרו במהלך החקירה. הם יכחישו אמירות המיוחסות להם; יטענו כי דבריהם הוצאו מהקשרם או שלא הבינו את השאלה או שלא הובנו כהלכה, ורבים מהם "ישפרו" את הגרסה הקודמת בגרסה חדשה אשר מותאמת לתגובתו של החוקר. חייבים כאלה מכירים היטב את מערכת ההוצאה לפועל. הם כבר נחקרו בעבר בחקירת יכולת, ולעתים קרובות הם מתכוננים מראש לחקירה. יתר על כן, כמה מהם הורשעו בעבר בעברות מרמה. ברור הדבר שיש להתייחס לחייבים מסוג זה באופן שונה מאשר לחייבים תמי לב, ומותר לראשי ההוצאה לפועל להתייחס בהסתייגות ובוזהירות לדבריהם ולבחון אותם היטב.

1. מהו אופיים של השקרים שמופרחים בחקירות היכולת?

(1) רוב השקרים אינם שקרים גדולים. בדרך כלל, שקרנים ייטו לספר שקרים קטנים, יסתירו מידע, יקטינו סכומי הכנסות, יגדילו סכומי הוצאות או "יעגלו פירות". שקר או מרמה "טובים" יתבססו תמיד על גרעין מסוים של אמת שמסביבו תירקם הגרסה השקרית.

(2) תגובה מידית או מאוחרת לשקר: הנטייה האנושית היא להגיב מיד על שקר, אולם תגובה כזו עלולה להיות חרב פיפיות מכיוון שהיא מאפשרת לחייב שמעוניין לשקר בחקירת היכולת, להתכחש לדברים שאמר כמה דקות קודם לכן או לתקן אותם דברים בנימוק יצירתי כלשהו. הטחה מידית של שקר מגלה לחייב מהו המידע המצוי בידי ראש ההוצאה לפועל ומסייעת לו להסתיר את שקריו. עדיף לא לגלות מיד לחייב כי ראש ההוצאה לפועל ער לגרסה השקרית, וטוב יותר לאפשר לו להמשיך בגרסה זו. כך יסתבך החייב בשקרים נוספים עד שיקשה עליו לחזור בו מהגרסה שמסר או "לשפר" אותה, בעת שראש ההוצאה לפועל יטיח בפניו את שקריו.

(3) כבר נאמר לא פעם, כי גילוי שקרים נמצא בפרטים הקטנים. שקרנים שונים בונים את סיפור ההונאה על פי גרעין אמיתי, והם מכינים בדרך כלל את הסיפור הכללי ואף מתכוננים לחזור עליו בעת החקירה. הם אינם מכינים את כל "הפרטים הקטנים". הם אינם יכולים להתכונן לכל השאלות האפשריות, וככל שעליהם לענות על יותר שאלות, ובעיקר כאלה המתבקשות מתוך סיפוריהם, קשה להם לשמור על עקביות. ולכן בחקירה של חייב החשוד באי-אמירת אמת, יש לשאול אותו שאלות נוספות פרט לשאלות כלליות רגילות, עד כדי ירידה לפרטים ולפרטי פרטים. ככל שהחקירה תהיה מפורטת יותר, יש סיכוי רב יותר לגלות את שקריו של הנחקר וגם להביא את הנחקר לידי הודאה בהם.⁹²

שלושה ימים. מהיכרות אישית של המחברים עם התופעה, אפשר לקבוע, ברמה גבוהה של וודאות, שאנשים אלו שוחררו לאחר ששילמו את החוב או את התשלומים שלא שילמו עד למועד המאסר. כלומר, על פי נתונים אלו (ואין בידינו נתונים עדכניים יותר), קרוב ל-90% מהחייבים שייך לקבוצה של המתחמקים מהתשלום ולא לקבוצה של חסרי יכולת לשלם.

Vrij, supra note 56 92

(4) מניעת שקרים והרתעה מפני אמירת שקרים: כדי למנוע מחייב לשקר, או על מנת להקל על חשיפת שקרים, מן הראוי לנקוט את הצעדים הבאים:

(א) רישום מדויק בפרוטוקול: על הפרוטוקול לשקף במדויק את השאלות והתשובות במהלך החקירה, כדי למנוע מהנחקר להתכחש לדברים מסוימים או להקשות עליו לחזור בו מדברים כאלה.

(ב) חזרה בקול רם על הרישום בפרוטוקול: לקריאת הפרוטוקול בקול יש כמה השלכות: החייב אמור להבין שדבריו נרשמים, והרישום עצמו עשוי להרתיעו ממתן גרסה שקרית. פרקטיקה זו מאפשרת לחייב לתקן את דבריו על אתר ולספר את האמת. הרישום בפרוטוקול כשלעצמו, והשמעת הדברים בקול רם, יפגעו ביכולתו של החייב לתקן את גרסתו בשלב מאוחר יותר על פי הראיות שיצטברו נגדו, או לטעון שהדברים כלל לא נאמרו, או שלא הבין אותם לאשורם, או שדבריו הוצאו מהקשרם.

(ג) חזרה על גרסאות החייב: רצוי לאפשר לחייב לספר את סיפורו בפרוטרוט, ויותר מפעם אחת, אף שקיימת נטייה בכתי המשפט שלא לאפשר לעורכי הדין לשאול שאלות שהעד כבר ענה עליהן⁹³. אולם העמדה החקירתית בהליכי ההוצאה לפועל שונה מהעמדה הנהוגה בכתי המשפט, וטוב שכך הדבר. החקירות בבית המשפט ובהוצאה לפועל נועדו לשרת מטרות שונות: הדיון בבית המשפט מתנהל לצורך קביעת ממצאים עובדתיים והסקת מסקנות משפטיות. החקירה הראשית — מטרתה להציג את המידע הרלוונטי שברשות העד, בלשונו ובסגנונו, והחקירה הנגדית — נועדה להציג את כל החומר הרלוונטי שנותר ברשות העד ולא הוצג בחקירה הראשית. בנוסף לכך וזה העיקר: העמדת גרסת העד במבחן האמת⁹⁴. ולעומת זאת, חקירת היכולת מתנהלת בפני ראש ההוצאה לפועל לאחר שפסק הדין כבר ניתן, הממצאים נקבעו, המסקנות המשפטיות הוסקו, וכעת לא נותר לחייב אלא למלא אחר פסק הדין: "מערכת יעילה לאכיפת פסקי־דין היא הכרחית לקיומה של מערכת משפט תקינה הזוכה לאמון הציבור"⁹⁵. חלק מיעילותה של מערכת אכיפה נמדד ביכולתה לחשוף, באמצעי תשאול מושכלים ונמרצים, את נכסי החייב ואת יכולתו לעמוד במילוי פסק הדין. חזרה על אותן שאלות בהליכי חקירה בהוצאה לפועל אמורה להניב פרי ולסייע בחשיפת שקרים. רצוי לשאול שאלות על הפרטים הקטנים ביותר, שלפעמים נראים כלא קשורים לסיפור המרכזי של הנחקר, או לשאול שאלות העולות מתוך תשובות לשאלות קודמות.

(ד) הבהרת מצב החקירה: ככל שאדם מתוח יותר — בין היתר לאחר שהובהר

93 זה הבדל אחד מתוך כמה וכמה הבדלים, בין הליך של חקירת עד במשפט אזרחי או פלילי ובין חקירת יכולת של חייב.

94 "קדמי על הראיות (תשס"ד, כרך ג) 1691.

95 דברי השופט י' אנגלרד בעניין גמזו, לעיל הערה 41, בע' 383, והפנייתו למאמרו של השופט ד' בר-אופיר: "בג"צ פר"ח ומה שאחריו" בספרו של מ' אלון כבוד האדם וחירותו בדרכי ההוצאה לפועל — ערכיה של מדינה יהודית ודמוקרטית (מהדורה שנייה, תש"ס) 326.

חקירת יכולת – תפקיד ראש ההוצאה לפועל בזירת ההתמודדות בין הזוכה לחייב

לו כי הוא נמצא בחקירה ושקריו ישמשו כראיה נגדו – התגובות ההתנהגותיות שלו לשקרנים יהיו בולטות יותר, ויהיה קל יותר לאבחן אותן. שקרנים במצבים כאלה דיברו במהירות רבה יותר מאשר דוברי אמת, עפעפו יותר, התחמקו מקשר עין, התנועעו פחות וגופם היה "קפוא" יותר⁹⁶. על כן, כפי שגם צוין בתחילת המאמר, בתחילת חקירת היכולת, מן הראוי להבהיר לחייב מהי מטרת החקירה ומה עלולות להיות ההשלכות לשקרנים בחקירה.

פרקטיות אלה עשויות לתת כלי לחשיפה ולהתרעה בידי ראש ההוצאה לפועל, להרתיע חייב מלמסור גרסאות שקריות, ולגלות את שקריו ביתר קלות.

ה. חקירת יכולת כהפעלת סמכות תומכת

בית המשפט, לרבות מערכת ההוצל"פ, הוא מוסד סמכותי, וחקירת היכולת של החייב מתנהלת במסגרת הייררכית, שבה מעמדם של החייב או של עורך דינו נמוך ממעמדו של ראש ההוצל"פ. חקירת היכולת כשמה, היא מעמד שבו ראש ההוצל"פ הוא המנווט את החקירה והוא הפוסק האחרון על התנהלותה, אף אם בפועל בא כוחו של הזוכה הוא השואל את השאלות. נוסף לכך יש לראש ההוצל"פ סמכויות להטלת סנקציות על החייבים, הן במסגרת הכללית של תפקידו באכיפת צווים של בתי המשפט והן במסגרת חקירת היכולת⁹⁷. אף שההיבט העיקרי של מערכת ההוצל"פ הוא סמכותי-אכיפתי (בדומה לתפקידה העיקרי של מערכת המשפט בכללה), יש למערכת ההוצל"פ, כמו גם לכלל המערכת המשפטית, גם תפקיד חינוכי: "בהיבט הפנימי, המשפט הוא בעיקרו מערכת נורמטיבית, אולם אפשר לראות אותו כבעל תפקיד חינוכי עיקרי, כמו גם כגורם מרכזי של תרבות. בהיבט הפנימי מדובר, בדרך-כלל, על החינוך שבמשפט, במובן (שהוא חלקי בלבד) של היסוד החינוכי הטבוע במערכת המשפטית. הכוונה היא ליסוד ההרתעה. החינוך שבמשפט נעשה באמצעות הרתעה מוקדמת, הנקלטת על ידי מסרים מאוחרים של הענשה או אכיפה"⁹⁸. החינוך אינו רק חלק מההרתעה אלא הוא כתכלית בפני

96 B.M. DePaulo et al. "Cues to Deception" 129 *Psychological Bull.* (2003) 74

97 על מעמדו המיוחד של ראש ההוצל"פ הרחבנו בסעיף ב', בתחילת המאמר.

98 א' רוזן-צבי "תרבות של משפט – על מעורבות שיפוטית, אכיפת חוק והטעמת ערכים" עיוני משפט יז (תשנ"ג) 689, 692; מ' אלון "דרך חוק בחוקה: ערכיה של מדינה יהודית ודמוקרטית לאור חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו" עיוני משפט יז (תשנ"ג) 659, 682; "חוקי יסוד: חוקים מחנכים"; מ' מאוטנר ירידת הפורמליזם ועליית הערכים במשפט הישראלי (תשנ"ג) 35; "ירידת התפיסה של המשפט כאמצעי להכרעה בסכסוכים וכמכשיר תכנוני ועליית התפיסה של המשפט כמכשיר חינוכי"; שם, בע' 107: "באמצעות הבלטתם של השיקולים הערכיים, העומדים ביסוד הכרעות הדין שלו, פעל בית-המשפט כמוסד מחנך, המבקש לשגר לקהליו, בדרך הריטורית, מסרים ברורים בדבר הערכים שהוא מצדד בהם [...]. במסגרת תהליך עליית הערכים במשפט הישראלי הטיל בית המשפט, מוסרות ערכיות בדרך החינוכית"; מ' שמגר "מדיניות משפטית על סף המילניום הבא" משטרה וחברה 4 (2000) 7, 31, בדונו על אכיפת דיני התעבורה: "הסנקציה יוצרת את הכפייה, אשר מתוכה צומחים

עצמו: "אכן חינוך העבריין ושינוי עמדתו הם ללא ספק התכלית החיובית והרצויה ביותר לחברה מכל הבחינות. תכלית זו משוללת כל מתח של נקמנות ושל שנאה יצרית עיוורת. היא שקולה ותועלתית ועולה בקנה אחד עם הערכים ההומניים המקובלים עלינו. מגמתה לפתור את הבעיה משורשה"⁹⁹. גם לפסיקת פיצויים עונשיים, פרט להיותם תרופה נזיקית כביטוי לנזק שנגרם, יש מגמה עונשית ומגמה מחנכת ומרתיעה כאחד¹⁰⁰.

הרעיון שלבית משפט יש תפקיד חינוכי אינו נחלת ישראל בלבד. אייזגרובר (Eisgruber), במאמרו על תפקידו החינוכי של בית המשפט העליון בארצות-הברית, טוען כי מבנה החוקה מעודד את בית המשפט העליון לחנך ואף יוצר לבית המשפט העליון הזדמנויות לעשות זאת. מסיבות אלו לא ניתן להבין את בית המשפט העליון, אלא כמוסד מתחנך¹⁰¹, והוא מסכם ואומר כי יש ציפיות מבית המשפט העליון לפעול כמתחנך:

"[L]awyers quite reasonably hope that the judiciary can do more than resolve disputes in a principled fashion. They aspire to serve a judiciary that is not merely a symbol of what republican government cannot do, but that is in addition an instrument for helping the people, by educating them, to realize what republican government can do"¹⁰².

תפקידו החינוכי של בית המשפט, לרבות מערכת ההוצ'ל"פ, בא לידי ביטוי בהחלטותיו המהותיות מחזר גיסא ובהליכי הדיונים מאידך גיסא. המסרים החינוכיים של המערכת המשפטית משודרים הן בצורה של פנייה כללית לציבור בפסיקתו הערכית, שבה הוא אוכף גורמות מוסריות, והן בהתייחסות האישית והפרטנית לצדדים המופיעים בפניו. הוגנותם של הליכי הדיון משפיעים, לא רק על אמון

הרגלי התנהגות; ד' לוי "גוזרים את הדין" המשפט א (תשנ"ג), 185, 188-189: "גישה זו [הגישה התועלתית — דב"א, מ"ג] מאופיינת בשלשה מרכיבים: המרכיב האחד — הרתעה כללית מהיגרות למעשים כאלה. בין בדרך הקשה של המקל, העונש, ובין בדרך החיובית יותר, באמצעות הגזר של חינוך הציבור לשינוי דפוסי ההתנהגות. אפשר להגשים את המטרה החינוכית באמצעות הענישה עצמה"; לאמירות דומות ראו: ת"פ (ת"א) 1189/00 מ"י נ' בבקוב (לא פורסם), תקדין מחוזי 2002(2) 1363. פסקה 5 לגזר הדין, מפי השופט בר-אופיר. (ע"פ 5106/99 אבו ניג'מה נ' מ"י, פ"ד נד(1) 350, 354): "קביעת העונש צריכה להיעשות תוך התחשבות במכלול מטרות הענישה: מהן תועלתיות — הרתעה כללית ואישית, מניעה שיקום וחינוך"; ע"פ 3004/98 מ"י נ' שבתאי, פ"ד נה(3) 577, 585.

99 "בזק הענישה הפלילית (מהדורה מתוקנת, 1998) 83.

100 ע"א 802/87 עקיבא נוף נ' אורי אבנרי, פ"ד מה (2) 489, 494.

101 "The Supreme Court cannot be fully understood except as an educative institution". C.L. Eisgruber "Is The Supreme Court An Educative Institution?" 67 *N.Y.U.L. Rev.* (1992) 962, 1013. יוער, כי המאמר דן בפונקציה החינוכית של בית המשפט העליון בפרשנותו את החוקה, ולא בהשפעה החינוכית של המעשה השיפוטי היום-יומי, כפי שאנו רואים את הפונקציה החינוכית של חקירת היכולת.

102 Eisgruber, *Ibid.*, at p. 1032.

חקירת יכולת – תפקיד ראש ההוצאה לפועל בזירת ההתמודדות בין הזוכה לחייב

הציבור במערכת המשפטית, אלא מהווים דוגמה לחיקוי ומסר חינוכי כשלעצמו. השפעת ה־Procedural Justice אינה פחותה ואולי אף עולה על השפעת ההחלטות המהותיות של השופטים¹⁰³. בתפקידו החינוכי מחזק בית המשפט את הציות לחוק ככלל ולהוראותיו ולהחלטותיו בפרט, ובכך הוא משלים את תפקידו האכיפתי. תכליתה של מערכת ההוצל"פ לאכוף ביצוע חיובים ניתנת להשגה בשתי דרכים, המהוות ביטויים לשניות בתפקידה של מערכת זו:

1. בהיבט הראשון, ראש ההוצל"פ הוא מעין פקח חברתי, שתפקידו לשמור על היציבות בחברה, באותו תחום שבו הוא פועל, ובמסגרת זו תפקידו לאכוף ביצוע של חיובים וגביית חובות. בתחום זה עליו לאכוף על החייב את החזרת החוב אגב הפעלת אמצעי אכיפה שבתוק, ולקדם בכך גם את עניינו המיוחד של הזוכה וגם את טובת הציבור:

"מנגנון ההוצל"פ נועד להפוך את הפסק למציאות. בכך הוא מקדם לא רק את האינטרס של הזוכה, אלא גם את טובת הציבור. אכן, הוצאה לפועל מהירה ויעילה של פסקי דין היא אינטרס ציבורי ראשון במעלה. הוצאה לפועל אפקטיבית מגבירה את האמון בשלטון החוק. חוסר יעילות בהוצאה לפועל מביא לזלזול בכבוד החוק וליצירתם של מסלולי הוצאה לפועל פרטיים אשר פגיעתם בשלטון החוק רעה"¹⁰⁴.

2. בהיבט השני, והמנוגד לכאורה להיבט הראשון, ראש ההוצל"פ אמור לדעתנו למלא גם תפקיד של "סוכן-תומך" בחייב. אמנם מטלה זו איננה קבועה בחוק, אולם היא נובעת, כפי שנראה לנו, מניסיון מעשי, עשיר ומגוון שהצטבר במערכת ההוצל"פ במשך תקופה ממושכת מאז נכנס חוק ההוצל"פ לתוקפו בשנת 1968. בצד המטלה העיקרית והבסיסית של האכיפה, על ראש ההוצל"פ לעזור לחייב, ככל שהדבר ניתן, כדי שיפעל בעצמו להחזרת החובות שנטל על עצמו, וגם כדי שהחייב לא ישקע בחובות נוספים. זהו ההיבט התומך בתפקיד ראש ההוצל"פ¹⁰⁵. במידה רבה, אפשר להקביל תפקיד זה להיבט השיקומי ולהיבט החינוכי של ענישה

103 מ' אגמון-גונן "אי תלות שיפוטית? האיום מבפנים?" המשפט י (תשס"ה) 213, 226 (הערה שוליים 57 והטקסט הנלווה לה); R. Paternoster et al. "Do Fair Procedures Matter? The Effect of Procedural Justice on Spouse Assault" 31 *Law & Soc'y Rev.* (1997) 163; J. Brockner & B. M. Wiesenfeld "An Integrative Framework for Explaining Reactions to Decisions: Interactive Effects of Outcomes and Procedures" 120 *Psychological Bull.* 189.

104 דברי הנשיא א' ברק בעניין גמזו, לעיל הערה 41, בע' 376.

105 בעניין דיסקונט, לעיל הערה 40, הבהיר בית המשפט העליון כי אחת התכליות של חוק ההוצל"פ היא הגנה על החייבים, על מנת למנוע מצב שהפעלת מנגנון הגבייה לטובת הזוכה תהפוך את החייב לחסר כל וכך ייפול כנטל על החברה. פיתוחה של תכלית זו מאפשר לקבוע כי כל עוד החייב אינו נופל כנטל על החברה, אלא ממשיך להתפרנס ולהתכלכל בכוחות עצמו, יש יותר סיכויים כי הוא יוכל להחזיר את החוב.

בפלילים. התפקיד הכפול של מערכת ההוצל"פ נובע גם מריבוי הפנים של המילה "סמכות". סמכות קשורה בהסמכה – מתן כוח פורמלי להטיל ולאכוף מרות. אולם סמכות קשורה גם בדמות שסמכותה איננה נובעת ממקור חוקי-פורמלי, אלא מאישיותה ככת סמכא בתחומה, כמקור של ידע, ערכים, אמונה ואמינות, המהווה משענת תומכת בנסיבות מתאימות. תרומתו העיקרית של המודל המשולב¹⁰⁶ שאנו מציעים, ניכרת ביצירת מניעים פנימיים אצל החייב להחזיר את חובו ולציית לחוק ולהוראות בית המשפט. ציות וכפייה פועלים רק בנוכחות בעל הסמכות או כאשר החשש מפעילותה של הרשות עדיין לא התפוגג. אולם אם מושא הסמכות (בענייננו: החייב) מפנים את הציות לחוק ומציית לו ממניעים ערכיים, הוא ימשיך ויציית גם בהיעדרו של "הפקח החברתי" שדיברנו בו. חשוב שנדגיש כי אדם שלא הפנים את החובה לציית לסמכות (ובהקשר שלנו הציות לצווים של המערכת השיפוטית) עלול להחליף את הצייתנות בתוקפנות, מיד כאשר יראה לו שהחשש והפחד אינם בעלי משמעות. תוקפנות זו מתבטאת גם באלימות פיזית כלפי פקידי ההוצל"פ¹⁰⁷, וגם בדרכים אחרות ובהן קריעת המסמכים של ההוצל"פ, סירוב לקבל מסמכים שנשלחו לחייב או הפסקת כל תשלום כהתרסה כלפי בית המשפט¹⁰⁸. שני ההיבטים הללו של תפקיד ראש ההוצל"פ, תפקידו כ"פקח חברתי" ותפקידו כ"מסייע לשינוי", צריכים להתבטא במשולב בהתנהגותו בעת חקירת היכולת, אף שבין שני התפקידים קיים לכאורה ניגוד מובנה¹⁰⁹. בפרק זה נמנה בכמה דוגמאות לדרך של בניית הסמכות, על שני היבטיה, המחשתה והדרך להפנמתה על ידי החייב.

1. בניית סמכות

בעשורים האחרונים התגברה תפיסה ששימוש בסמכות צריך להיות המפלט האחרון של בעל הסמכות, ושעצם השימוש בסמכות מהווה הוכחה לכישלון. תפיסה זו אינה קלה כלל ועיקר, ובמיוחד לבעלי סמכות טבעית (הורים, למשל) ולרשויות, שחלק ניכר מתפקידן הוא הפעלת סמכות (משטרה, בתי משפט ורשויות שלטוניות אחרות). אחת התוצאות של תפיסה זו, שתחילתה הייתה ביחסי הורים-ילדים, הייתה אבדן הסמכות ההורית¹¹⁰, שהקרינה גם על שחקת סמכות של רשויות

106 במידה מסוימת, דומה מודל זה למודל של טיפול בפונים שלא מרצון, שפותח בשירות המבחן. ראה: ר' סלונים-נבר" טיפול בפונים שלא מרצון: אפיונים מיוחדים" עברינות ועבודה סוציאלית: ידע והתערבותיות (י' וחנור, מ' גולן ומ' חובב עורכים, 1994) 16; א' פלאי "שירות המבחן למבוגרים: חמישים שנים ראשונות" מגמות בקרימינולוגיה: תיאוריה, מדיניות ויישום (מ' חובב, ל' סבה ומ' אמיר עורכים, תשס"ג) 35, במיוחד בע' 109-111.

107 ע"פ 416/75 מ"י נ' גוריאני, פ"ד ל (1) 677.

108 אירועים, שנצפו במסדרון בית המשפט, לאחר יציאת החייבים מחקירת היכולת, שבמסגרתה ניתן צו תשלומים.

109 סלונים-נבר, לעיל הערה 106, בע' 17: "כאשר המטפל כופה שיקום על פונה, כמו במקרה של טיפול במפונים שלא מרצון, הוא פועל בכיוון ההפוך להגדרה העצמית".

110 ראו לדוגמה: ח' עומר שיקום הסמכות ההורית (2000); א' פ' שבתאי וש' בלנק הורים טובים מדי (2004).

שונות, עד כדי אבדנה. אולם למרות מגמה זו, אך גם בעטייה, על הרשויות השונות, ובכלל זה גם מערכת ההוצל"פ, לשקם את מעמדן הסמכותי הן כדי להגשים מטרות מידיות קרי: אכיפת צו ספציפי והן כדי להרתיע את הכלל מלהימנע מלמלא צווים והוראות חוקיים. על ראש ההוצל"פ לבנות את סמכותו ולעצבה באופן נכון, כבר מהשלבים הראשונים של חקירת היכולת. הצעדים העיקריים המסייעים לבנות את סמכותו הפורמלית והמקצועית של ראש ההוצל"פ הם, כפי שתיארנו קודם, אלו היוצרים מסגרת של רשמיות וסמכות: זיהוי רשמי של החייב, אזהרת החייב מפני אמירת שקרים, הצגת סמכויות ראש ההוצל"פ ונכונות להפעילן במקרים המתאימים, לבל יישארו כאות מתה, הפניית החייב לעמידה אחרי הדוכן ואופן הצגת המסמכים. בנוסף לפרקטיקות אלו, מן הראוי למנות פרקטיקות נוספות, התורמות לדימוי הסמכותי של ראש ההוצל"פ, שגם אותן אפשר לנקוט תוך כדי מהלך חקירת היכולת.

א. שימוש בסמכויות – השימוש בסמכויות החוקיות הוא חלק בלתי נפרד מתפקידו של ראש הוצל"פ, ואל לו להסס לעשות בהן שימוש כאשר יש צורך בכך. אולם, כדי שלא לאיין את נטילת האחריות להחזרת החוב על ידי החייב, וכדי לבנות את דמותו של ראש ההוצל"פ כדמות תומכת – השימוש בסמכויות צריך להיות מושכל, שימוש שיביא להשגת המטרה של החזרת החוב, אך מבלי להגביר את הרגשת חוסר הישע של החייב.

ב. חקירה בדלתיים סגורות – פרקטיקה זו יוצרת מסגרת של סמכות ורשמיות מחד גיסא אך גם סיטואציה המעודדת גילוי לב מאידך גיסא. על אף שפומביות הדיון המשפטי הוא הכלל במקומותינו, המלצנו קודם שאין זה ראוי לנהל חקירות יכולת בפומבי, בעיקר מאחר שיש בכך פגיעה בפרטיותו של החייב, בעידן שזו קיבלה מעמד של זכות יסוד. אף כי הפומביות עשויה לתרום למחויבות של הדובר לאמרותיו והיא עשויה להגביר את החשש מהיתפסות בשקרים, היא עלולה להיות גם חרב פיפיות, בעיקר בידיהם של עדים או חייבים "מקצועיים" ועתירי ניסיון. אלה ייטו להעמיד את החקירה ואת החוקר באור מגוחך (עד כדי העמדת "מופע של סטנד אפ"), ולהראות שהם נותני הטון בדיון ועל פיהם יישק דבר. ניהול החקירה בדלתיים סגורות עשויה להיות התרופה לכך. לחקירת חייב תוך שמירה על פרטיותו עשויות להיות תוצאות חיוביות, לא רק מההיבט של הסמכות, אלא גם מעצם העובדה שחקירה לא פומבית משדרת מסר שרוב מעייניו של ראש ההוצל"פ נתונים לו, ושהוא – החייב – יכול לתת ביטוי לדברים, מחשבות ורגשות, שלא ידבר עליהם בנוכחות זרים, בעיקר אם הם מעמידים אותו באור שלילי¹¹¹.

ג. קביעת ישיבות מעקב – ישיבות מעקב אחרי התקדמות של החייב בתחומים

111 Mize, לעיל הערה 55; Inbau, לעיל הערה 24, בע' 24-34; Fisher, לעיל הערה 51, בע' 57-56.

שונים הן חיוניות, כדי להבהיר לחייב שיש מי שמוודא שהוא פועל על פי הנחיות בית המשפט ושאינן מדובר במטלות סתמיות. פרקטיקה זו, מחזקת את נטיות החייב להישמע להוראות ראש ההוצל"פ ואת ההנעה שלו לפעול להחזרת החוב¹¹². ישיבות מעקב מסייעות גם בקביעת הגבולות להתנהגויות אסורות.

2. בניית הדמות התומכת

בצד המחשת הסמכות של ראש ההוצל"פ כמי שתפקידו לבצע פסקי דין, הוא צריך לעצב את דמותו גם כדמות תומכת בחייב חסר אמצעים באמת, אשר מנסה בתום לב לשלם את חובותיו. דמויות סמכותיות אינן מתוארות דווקא בתור מי שממטירות פקודות והוראות ומשתמשות בכוח פורמלי, אלא גם כדמויות מיטיבות, רגישות להיבט החברתי ומייצגות מקצוענות, תובנה וערכים. יודגש ההבדל בין פטרנליזם לבין תמיכה. פטרנליזם מביא לתלות ולא לאוטונומיה ולעצמאות, ובסופו של דבר — להפעלת סנקציות או אמצעי אכיפה שלעתיים הם קיצוניים או שאינם מידתיים, לשם השגת המטרה. ולעומת זה: המודל המשלב סמכות ותמיכה הוא אפשרי ואף רצוי, מאחר ששני היבטים אלה מובנים אל תוך תפקידו של ראש ההוצל"פ.

הפרקטיקות, שנימנה להלן (בנוסף לפרקטיקות שנמנו קודם — הקשבה לחייב, שיחת פתיחה אישית), המסייעות לביצור דמותו ודימויו של ראש ההוצל"פ כתומך בחייב, אומצו בחלקן על ידי ראשי הוצאה לפועל, בעת חקירות היכולת שנצפו, אך רובן בניסיון ובידע מדעי שנצבר בתחום הטיפול ובתחום התשוא.

א. קבלת החייב כמו שהוא במהלכו של "הפיקוח התומך", החייב מתקבל כמו שהוא, על אישיותו והתנהגותו, גם אם הוא מיוחד ויוצא דופן. אין מקום ואין צורך להטיף לו מוסר או לגנות היבטים ותכונות באישיותו. אין ספק שהטפת מוסר היא פרקטיקה מפתה מאד, אלא שהיא איננה נמנית על תפקידו של ראש ההוצל"פ, מה גם שאיננה יעילה בהחזרת ערכים, ואף גורמת בדרך כלל לתגובה נגדית. השפעת ראש ההוצל"פ תהיה רבה יותר ועמוקה יותר בדרך עקיפה, כלומר מתוך ניסיון גלוי, כן ואמיתי לסייע לחייב בפירעון החוב, בכפוף להוראות החוק ולהלכה הפסוקה.

ב. הגדרת הבעיה: במערכת המשפטית הפלילית יש נטייה להוציא את הגדרת הבעיה מידיהם של המעורבים הראשיים בה (קורבן עבירה, מתלונן ואפילו נאשם), ולהשאיר אותה לתביעה ולבית המשפט. כך גם במנגנון ההוצל"פ: הגדרת הבעיה, היא הבעיה של הזוכה ושל ראש ההוצל"פ. כך משוחרר החייב מכל אחריות לבעיה — היא החוב — שבגינה הגיע לחקירת היכולת. כדי להשיג שינוי אמיתי אצל החייב, ראש ההוצל"פ צריך לנסות להביא את

112 לדוגמה, לאחר שראש ההוצל"פ נתן לחייב הנחיות והוראות, כמתואר בהערה 114, הוא קבע ישיבה נוספת למעקב אחרי קיומן של הוראות אלו.

חקירת יכולת – תפקיד ראש ההוצאה לפועל בזירת ההתמודדות בין הזוכה לחייב

החייב להגדיר את הבעיה בעצמו, רצוי עם סיוע מצד ראש ההוצאה לפועל, אך לא יותר מכך. אם החייב לא יסכים להגדרת הבעיה, כחוב שעליו להחזיר בהקדם האפשרי, הוא לא יעשה דבר ולא יתאמץ להחזיר את החוב. ואז כל שיהיה על הרשם הוא להפעיל את סמכותו כולל מתן צווי מאסר. ייתכן שהחייב ינסה לטעות מהגדרת הבעיה ככזו, אלא לכוון אותה לכיוון עצם קיומו של החוב, או למצער כבעיה של השגת עבודה בכלל או עבודה שבצדה שכר גבוה יותר וכיו"ב. אולם על ראש ההוצאה לפועל לכוון אותו להגדרה של הבעיה אשר תסייע להחזרת החוב, ולא להתחמקות ממנה.

בעניין זה יש דמיון מסוים בין ההתמודדות עם אלה הפונים לטיפול שיקומי שלא מרצונם (כמו אסירים משוחררים) לבין ההתמודדות עם חייבים¹¹³. אצל הפונים לטיפול שיקומי שלא מרצונם הבעיה מוגדרת על ידי אחרים: רשויות האכיפה, החוק, פסקי הדין. באותם המקרים, המטפל בטיפול שיקומי – במקרה שלנו ראש ההוצאה לפועל – אינו יכול להתעלם מהבעיה שהוגדרה על ידי גורם חיצוני, ועליו לנסות ולהביא את המטופל ואת החייב, להכיר בבעיה זו כבעיה שלהם, כצעד חשוב להצלחת הטיפול השיקומי או להחזרת החוב.

ג. הצגת פתרונות מעשיים להחזר החוב: אחת הדרכים לתעל את החייב להחזרת חובו – אך מבלי להציב יעדים לא ריאליים שיגרמו לחייב להתייאש מיכולתו להחזיר את החוב, ואף לזלזל בסמכותו של ראש ההוצאה לפועל – היא הצגת פתרונות מעשיים ויעדים בני השגה¹¹⁴.

ד. הבהרת הדמות התומכת: אמנם ראש ההוצאה לפועל הוא המוסמך להטיל על החייבים צווי תשלום ואמצעי אכיפה אחרים, אם אינם עומדים בפירעון החובות. אולם הוא גם קרן המזבח שלהם. הוא המוסמך להגביל מראש את שיעורי התשלום החודשי מצד אחד, ולהקל מן הצד האחר על צו התשלומים לאחר שכבר ניתן¹¹⁵. וכך קבעה ההלכה הפסוקה לא אחת, כי על בתי המשפט וראשי ההוצאה לפועל לגלות רגישות חברתית ולהקפיד למשל בכל הנוגע להליכי מימוש משכנתה על דירות מגורים, בייחוד בתקופה של קשיים כלכליים נמשכים¹¹⁶. הליכי פינוי יעוכבו כאשר קיים חשש כי לחייבים ייגרם נזק קשה ובלתי הפיך עם השלכות קשות ביותר¹¹⁷. ברור ומוכח הוא כי נדרשת

113 סלונים-נבו, לעיל הערה 106, בע' 21.

114 כך, למשל, ראש ההוצאה לפועל הציע לחייב להפחית את כמות הסיגריות שהוא מעשן, על מנת להקטין את הוצאותיו. כדי שהמטרה תהיה ריאלית ובת השגה וכדי שלא תיחזה על הסף, דובר על הורדת מספר קטן של סיגריות. הצעה אחרת שהעלה ראש ההוצאה לפועל לחייב, שהוא גם אסיר משוחרר, הנמצא בהליכי טיפול שיקומי, הייתה לנסות למצוא עבודה חלקית, שתסייע לו להחזיר את חובו. מאחר שההצעות היו מעשיות וגם מציאותיות, החייבים קיבלו על עצמם התחייבויות אלה.

115 ס' 67(ב) לחוק ההוצאה לפועל.

116 רע"א 5368/01 יהודה נ' תשובה, פ"ד נח(1) 214.

117 רע"א 1527/03 ניגרי נ' בנק לאומי למשכנתאות (לא פורסם), דינים עליון סד 712.

מהחייבים התנהגות בתום לב, ולכן הליכי הפינוי לא יעוכבו כאשר החייבים יצלו לרעה את ההתחשבות שגילו בהם בתי המשפט¹¹⁸. דברים אלה נכונים גם כאשר מדובר בצווי תשלום שהחייב איננו מסוגל לעמוד במילויים בגלל פיטורין מהעבודה או בגלל כל שינוי קשה ומהותי הפוגע ביכולת ההשתכרות שלו.

אף כי דברים אלו ידועים לראש ההוצל"פ, עליו להבהירם גם לחייב. בכך, מעביר ראש ההוצל"פ לחייב מסר של תמיכה, ומסייע לחיזוק הנטייה של החייב להישמע להוראות ומחזק את ההנעה של החייב לפעול להחזרת החוב, גם כדי לרצות את ראש ההוצל"פ הפועל לטובתו.

ה. החוזה הפסיכולוגי הוא מושג מקובל בשדה הטיפול הפסיכולוגי¹¹⁹ והייעוץ הארגוני¹²⁰. מדובר במעין חוזה, לעתים כתוב ולעתים לא כתוב, בין בעל הסמכות (יועץ, מטפל או במקרה שלנו ראש הוצאה לפועל) ובין הצד השני (נועץ, מטופל או חייב), על הציפיות ההדדיות של שני הצדדים מהטיפול או הייעוץ ועל ההתנהגויות הנדרשות מהם, ואילו צעדים ינקוט כל אחד מהם לקידום הצלחתו של הפרויקט. החוזה הפסיכולוגי הוא הבסיס להמשך הטיפול, הייעוץ או ההליך המשפטי, וכולל התייחסות לבעיה ולהגדרתה; לציפיות של שני הצדדים זה מזה ומהפרויקט עצמו (בענייננו – החזרת החוב); לכללים הבסיסיים שלפיהם יתקיים ההליך; לנקודות להערכת הצלחתו של ההליך, למחויבות של כל צד ועוד. המחקרים השונים, בשני התחומים הללו, מצביעים כי לחוזה הפסיכולוגי (הנקרא גם ברית טיפולית או ברית עבודה) השפעה מכרעת על תוצאות הטיפול או הייעוץ.

צו התשלומים, הבא בסיומה של חקירת היכולת, צריך להוות חוזה מעין זה, המשקף הסכמה של שני הצדדים לו. מחד גיסא, הצו צריך להיות בגבולות יכולתו של החייב. מאידך גיסא, הצו, שניתן על ידי ראש ההוצל"פ, הוא סיומו של תהליך, המביא את החייב לקבל על עצמו את מילוי הצו. בכך מקבל הצו מעמד של חוזה הדדי, ולא צו חד צדדי, הנכפה על החייב ככוח הסמכות בלבד¹²¹. החשיבות של חוזה כזה, היא בהסכמה של החייב לצו

118 רע"א 1926/03 פרטי ג' בנק לאומי למשכנתאות (לא פורסם), דינים עליון סג 966.

119 על ברית טיפולית והסכם טיפולי במסגרת טיפול פסיכולוגי, ראו דוגמאות: פ' בראון "טיפול קצר מועד ממוקד-בבעיה" פסיכותרפיה קצרת – מועד: רקע, טכניקות וישום (ח' דסברג, "איציקסון וג' שפולר עורכים, תשמ"ט) 87. ח' דסברג ומ' וינוקור "תרגול מיומנות לטיפול דינמי קצר-מועד" שם, בע' 233; ג' שפולר "מחקרים קיימים על טיפולים דינמיים קצרי-מועד – סקירת ספרות" פסיכותרפיה מוגבלת בזמן: תיאוריה, טיפול, מחקר (תשנ"ה) 126.

120 על החוזה הפסיכולוגי בתחום הייעוץ הארגוני, ראה: B. McEvoy "The Contracting Process" *What Makes Consultancy Work* (R. Casemore et al. eds., 1994); J. Neumann "Difficult Beginnings: Confrontations Between Client and Consultant", *ibid.*, at p. 13; R.W. Boss *Organizational Development in Health Care* (1989) 118.

121 אין בכך כדי למונע מראש ההוצל"פ לתת צווים חד-צדדיים במקרים המתאימים.

חקירת יכולת – תפקיד ראש ההוצאה לפועל בזירת ההתמודדות בין הזוכה לחייב

ובחיזוק ההנעה של החייב לקיום החוזה, כלומר לכיצוע התשלומים, שכן הוא נטל חלק בסיכום זה.

1. סיכום

במאמר זה השקפנו על חקירת היכולת מזווית ראייה שונה מזו שהורגלנו בה עד היום. שמנו את הדגש על דרכי החקירה, כפי שהן משתקפות בהתמודדות שבין זוכה לחייב במאבק על פירעון החוב. הצבענו על הקווים המנחים בחקירה כדי שתהיה יעילה ושתוצאותיה תהיינה נכונות ככל שהדבר ניתן. חקירת היכולת מתנהלת במסגרת היררכית שבה ראש ההוצאה לפועל הוא המחזיק במושכות, ועליו להקפיד שלא תהיינה הדוקות מדי וגם לא רופפות מדי¹²². ראש ההוצאה לפועל הוא המנווט את החקירה, וגם אם ירשה לחייב לסטות סטייה מסוימת מהנושא המרכזי לנושא צדדי, מנימוק נכון וראוי, הסטייה בכל זאת נמצאת בשליטתו. ברצותו – מאריך וברצותו – מקצר. אך בכל מקרה על ראש ההוצאה לפועל להבהיר לחייב, במפורש ובהתנהגות, כי הסמכות נתונה בידיו שלו. אכן הפורמליות תובעת מרחק בין ראש ההוצאה לפועל (החוקר) ובין החייב (הנחקר), אלא שההיבט התומך של חקירת היכולת דווקא מעודד קרבה. על מנת שלא להעביר לחייב מסרים סותרים, שעלולים לפגוע בהשגת המטרה של ראש ההוצאה לפועל, יש צורך באינטגרציה בין שתי המגמות שאמנם נראות סותרות על פניהן, אולם הן משלימות זו את זו, ואין האחת יעילה ללא רעותה. שילוב של שני פנים אלו בתפקודו ובהתנהגותו של ראש ההוצאה לפועל, על ידי שימוש בפרקטיקות שמנינו, מגביר את אמונו של הציבור בכלל ושל החייב היחיד בפרט בראש ההוצאה לפועל¹²³. ככלל ושל החייב היחיד בפרט בראש ההוצאה לפועל¹²³. כן יעלו ההזדהות של החייב שהאמון במערכת השיפוטית ובראש ההוצאה לפועל יגבר, כן יעלו ההזדהות של החייב עם חובתו להתחזיר את החוב והציות מרצון להוראות המושתות עליו¹²³. תפיסה זו בנויה על ההנחה שחקירת היכולת היא רק שלב אחד בתהליך שבו מפעיל ראש ההוצאה לפועל את החייב לשם החזרת החוב, ואיננה אירוע חד-פעמי המנותק מההקשר הרחב שבו נערכת חקירת היכולת.

122 הלוא זו מעין "הסתעפות" של עקרון המידתיות.

123 ממצאי מחקרים רבים מצביעים על קשר חיובי בין אמן וציות, לדוגמה: T.R. Tyler "Why Do People Rely on Others: Social Identity and the Social Aspects of Trust" *Trust In Society* (New York, K.S. Cook ed., 2001) מוזקרים ספציפיים מצביעים על קשר בין אמן ובין ציות לחוקי המס: V. Braithwaite & J. Braithwaite "An Evolving Compliance Model for Tax Enforcement" *Crime of Privilege, Readings in White Collar Crime* (New York, N. Shover & J.P. Wright eds., 2001) 405; K. Murphy "The Role of Trust in Nurturing Compliance: A Study of Accused Tax Avoiders" 28 *Law & Hum. Behav.* (2004) 187. ראו גם אגמון-גונן, לעיל הערה 103 והטקסט הנלווה לה.